

PRIRUČNIK

Bezbednosna kultura za LGBT mlade

PRIRUČNIK

Bezbednosna kultura za LGBT mlade

Beograd, 2017. godina

Svi termini u ovom priručniku upotrebljeni u gramatičkom muškom rodu, podrazumevaju muški i ženski rod i obrnuto, samo ukoliko eksplicitno nije naglašeno da podrazumevaju samo muški ili ženski rod.

Naslov:

Bezbednosna kultura za LGBT mlade

Izdavač:

Misija OEBS-a u Srbiji
NVO Asocijacija DUGA

Autor:

Aleksandar Prica

Lektura:

Slaviša Kovač

Dizajn:

comma | communications design

Štampa:

Grid studio, Beograd

Tiraž:

300 primeraka

ISBN 978-86-6383-059-2

Objavljivanje ove publikacije je omogućeno u okviru projekta Misije OEBS-a u Srbiji „Konsolidovanje procesa demokratizacije u sektoru bezbednosti u Republici Srbiji“, koji je finansijski podržala Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju (SIDA).

Stavovi izrečeni u knjizi pripadaju isključivo autorima i ne predstavljaju nužno zvaničan stav Misije OEBS-a u Srbiji i Švedske agencije za međunarodnu razvojnu saradnju.

Sadržaj

---

1. Uvod	7
2. Terminologija	9
3. Vrste nasilja	12
4. Smernice za primenu bezbednosne kulture za LGBTI mlade	15
4. Preporuke ukoliko se desi ugrožavanje bezbednosti:	50
5. Nadležnosti institucija	58
6. Literatura	67

---

1. Uvod

U Srbiji je termin bezbednosna kultura još uvek malo poznat, još manje je poznat onima kojima je najpotrebniji, a to su pripadnici i pripadnice posebno ranjivih grupa, naročito mladi.

Jedna od najranjivijih i bezbedonosno najugroženijih populacija jeste populacija lezbejki, gejeva, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba (u daljem tekstu LGBT).

Ovaj projekat bavi se upravo promocijom koncepta bezbednosne kulture mladih LGBT osoba, a u sklopu njega će pored publikovanja ovog priručnika, biti realizovano i 10 interaktivnih radionica sa LGBT mladima. U sklopu samog projekta, predviđena je i medijska kampanja, kako bi priručnik bio dostupan što većem broju mladih LGBT osoba, ali verujemo da će on biti koristan i drugim populacijama i osobama bilo kog uzrasta.

Ovaj projekat je nastavak projekta koji je Asocijacija Duga sa Misijom OEBS-a u Srbiji realizovala 2016 godine. Na okruglim stolovima u 10 Policijskih uprava u Srbiji, radeći sa 62 policijska službenika, došli smo do podataka koji su nam pomogli da osmislimo četvorogodišnji strateški plan, a koji već u prvoj meri predviđa i sve aktivnosti ovog projekta.

Pod bezbednosnom kulturom podrazumevamo bezbednosnu aktivnost koja izražava spremnost delovanja i ponašanja u skladu sa stečenim znanjima i veštinama, kao i u skladu sa prihvaćenim vrednosnim stavovima. Oглеda se u prepoznavanju opasnosti, reagovanju na njih izbegavanjem opasnosti, otklanjanjem opasnosti ili upućivanjem na one subjekte koji će profesionalno reagovati i sačuvati ugrožene vrednosti. Bezbednosna kultura predstavlja skup usvojenih stavova, zna-

nja, veština i pravila iz oblasti bezbednosti, ispoljenih kao ponašanje i proces, o potrebi, načinima i sredstvima zaštite ličnih, društvenih i međunarodnih vrednosti od svih izvora, oblika i nosilaca ugrožavanja, bez obzira na mesto ili vreme njihovog ispoljavanja. Naravno, mi ćemo u ovom priručniku govoriti samo o ličnoj bezbednosti.

Izveštaji Centra za istraživanje javnih politika: „LGBT populacija i reforma sektora bezbednosti”¹ i „Kako reforma sektora bezbednosti utiče na ljudsku bezbednost u Srbiji, Ponovna procena uticaja reforme sektora bezbednosti na LGBT populaciju”² koja su finansirana sredstvima Misije OEBS-a u Srbiji, pokazuju da LGBT osobe, naročito LGBT mladi ne veruju dovoljno institucijama, a samim tim i ne traže zaštitu od njih. Shodno tome, potrebno ih je osnažiti da se brinu o sebi, pre nego što budu dovoljno osnaženi da zaštitu traže od sektora bezbednosti. Takođe, istraživanje Centra za socijalni rad Niš „Stigmatizacija mladih LGBT osoba od strane državnih institucija”³ pokazuje da čak 68% mladih LGBT osoba doživljava nasilje, a njih 57% nasilje doživljava kontinuirano. Ovo istraživanje je pokazalo da je samo 16% osoba prijavilo nasilje, a da 85% njih nema poverenja u institucije. Ovaj projekat bi trebalo da podigne znanje i veštine mladih LGBT osoba, da same preveniraju mogućnost da dožive nasilje i to primenom bezbednosne kulture.

Kada je nasilje u pitanju, veoma često se prepoznaje samo fizičko nasilje, ali ne i ekonomsko, psihičko i seksualno nasilje, ovaj priručnik bi trebalo da pomogne mladim LGBT osobama da prepoznaju i ove vrste nasilja. Takođe je čest slučaj da osobe koje dožive diskriminaciju istu ne prepoznaju, ali se dešava i da osoba ne doživi diskriminaciju, a da misli da je žrtva diskriminacije. Sa ciljem da se i ove nedoumice reše, u priručniku će biti objašnjen i termin diskriminacije.

1 <http://www.publicpolicy.rs/documents/7c1076128bd959d386a4f0f318f9c38febf2fa2.pdf>

2 <http://www.publicpolicy.rs/publikacije/1e3805279a1e038df09eb5658bae2186577edddd.pdf>

3 <http://www.asocijacijaduga.org.rs/wp-content/uploads/2017/03/Stigmatizacija-mladih-LGBT-osoba-B5-print-2-1.pdf>

---

2. Terminologija

Bezbednosna kultura: Skup usvojenih stavova, znanja, veština i pravila iz oblasti bezbednosti o potrebi, načinima i sredstvima zaštite ličnih, društvenih i međunarodnih vrednosti od svih izvora, oblika i nosilaca ugrožavanja.

Bezbednosna prevencija: Obuhvata skup svih državnih, privatnih i drugih mera i aktivnosti na sprečavanju delikata i smanjenju njihovih posledica.

Bezbednost zajednice: Proces u kome se ustanove i organizacije jednog grada ili opštine udružuju da bi radile u međusobnom i partnerstvu sa građanima i građankama, a u cilju postizanja bezbedne sredine za život i rad.

Delikvencija: Pojam delinkvencije ili prestupništva mladih ljudi podrazumeva kršenje pravnih propisa, odnosno u širem smislu, sve oblike neodobrenog ponašanja u društvu, odnosno sve oblike koje društvena sredina smatra negativnim ili neprihvatljivim.

Diskriminacija: Predstavlja svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima. (Zakon o zabrani diskriminacije, član 2). Diskriminaciju može izvršiti samo

osoba koja ima moć da je izvrši, recimo direktor firme u kojoj radite, bilo koji državni službenik ili osoba koja radi u javnom objektu i zbog Vaše seksualne orijentacije ili rodnog identiteta sa Vama ne postupa kao sa drugima. Diskriminacija nije npr. ako sa Vama neće da se druži fizičko lice. Diskriminacija nije ni ako Vam fizičko lice uputi uvrede.

Javni red i mir: Usklađeno stanje međusobnih odnosa građana/ki nastalo njihovim ponašanjem na javnom mestu i delovanjem organa u javnom životu radi obezbeđenja jednakih uslova za ostvarivanje prava građana/ki na ličnu bezbednost, slobodu kretanja i ostala prava.

Ljudska bezbednost: Podrazumeva zaštitu lične bezbednosti pojedinca, ali i poštovanje ljudskih prava, postojanja dobre vladavine, mogućnost korišćenja zdravstvene zaštite i obrazovanja, kao i stvaranje uslova u kojima svaki pojedinac ima mogućnost da ostvari svoj put i svoje potencijale. Prema definiciji UNDP-a, obuhvata ekonomsku, bezbednost hrane, zdravstvenu bezbednost, bezbednost životne sredine, ličnu bezbednost, bezbednost zajednice i političku bezbednost.

Nasilje: Nasilje je definisano od strane Svetske Zdravstvene Organizacije kao korišćenje fizičke sile ili moći, preteće ili stvarne, protiv samog sebe, druge osobe, ili protiv grupe ili zajednice, koje rezultira ili ima visoku verovatnoću povreda, smrti, psihološkog povređivanja, lošeg razvitka, ili siromaštva. Ova definicija uključuje samu nameru izvršenja dela, bez obzira na ishod. Međutim, generalno, bilo šta što dovodi do štete ili povrede može biti opisano kao nasilje iako nije bilo planirano kao delo nasilja (od strane osobe ili protiv osobe).

Stereotip: Stereotip je generalizacija o grupi ljudi, kojom se iste osobine pripisuju gotovo svim članovima te grupe, ne vodeći računa o stvarnim varijacijama između članova.

Predrasude: Predrasuda je unapred donesen zaključak o nekome ili nečemu, na osnovu nedokazanih činjenica. To je u stvari jedan negativan

stav, nepravedno ponašanje i diskriminacija. Predrasude su emocionalno obojene i zauzima se neprijateljski stav, osuđivanje, potcenjivanje.

Ranjive grupe: Grupe koje su isključene iz pojedinih ili višestrukih aspekata društvenog života, žive u uslovima siromaštva ili su izložene rizicima da budu isključene i dospeju u stanje siromaštva.

Socijalna isključenost: Stanje u kome se nalaze pojedinci ili grupe koji su potisnuti iz ekonomskog, političkog, kulturnog ili društvenog sistema, čime su onemogućeni da punim kapacitetom učestvuju u društvenim odnosima i tokovima, a do čega dolazi usled njihovog siromaštva, nedostatka znanja ili usled diskriminacije. Isključeni nemaju adekvatan pristup informacijama, institucijama i procesu donošenja odluka.

Socijalno uključivanje: Proces koji omogućava da oni koji su u riziku od socijalne isključenosti i siromaštva dobiju mogućnost i sredstva koja su potrebna za puno učešće u ekonomskom, društvenom, kulturnom i političkom životu. Ovaj proces osigurava veće učešće građana u procesu donošenja odluka što utiče na ostvarenje njihovih osnovnih prava.

Pol je klasifikovanje na osnovu reproduktivnih organa/funkcija i genitalija na muški, ženski i interseks. Društveno prihvaćeni su samo muški i ženski pol.

Rod je društveni konstrukt pola koji po definiciji određuje samo društvene uloge muškaraca i žena, to jest osoba muškog ili ženskog pola.

Rodni identitet osobe je unutrašnji osećaj neke osobe da je muško ili žensko.

Rodno izražavanje je način na koji osoba spoljašnjem svetu predstavlja svoj rod. Sve/i imamo rodni identitet i načine na koje ga izražavamo.

---

3. Vrste nasilja

Nasilje se može podeliti na tri kategorije:

Nasilje usmereno ka samom sebi:

Nasilje usmereno ka samom sebi može biti podeljeno na suicidalno ponašanje i samopovređivanje. Prva grupa uključuje suicidalne misli, pokušaj samoubistva i već izvršena samoubistva. Samopovređivanje, sa druge strane, uključuje delo nanošenja povreda samom sebi.

Nasilje između osoba:

Nasilje između osoba se deli u dve podkategorije: porodično i nasilje između intimnih partnera – to je nasilje uglavnom između članova porodice i obično, ali ne isključivo, se dešava u kući; nasilje u zajednici – nasilje između osoba koje su nepovezane i koje mogu, a ne moraju da se poznaju, generalno se dešava izvan kuće. Prva grupa uključuje forme nasilja kao što su zlostavljanje dece, nasilje između intimnih partnera i zlostavljanje starijih osoba. Druga grupa uključuje vršnjačko nasilje, nasumične činove nasilja, silovanje i seksualni napad od starane nepoznatih osoba, i nasilje u institucijama kao što su škole, radna mesta, zatvori i starčki domovi.

Kolektivno nasilje:

Kolektivno nasilje je podeljeno na strukturalno i ekonomsko nasilje. Za razliku od prethodne dve kategorije, podkategorije kolektivnog nasilja navode moguće motive za izvršenje od strane velike grupe individua ili države. Kolektivno nasilje se tako čini kao podrška određenom socijalnom planu koji uljučuje, na primer, zločine mržnje od strane organizovane grupe, teroristička dela ili nasilja bandi. Političko nasilje uključuje rat i povezane nasilne konflikte, državno nasilje

i slična dela počinjena od strane većih grupa. Ekonomsko nasilje uključuje napade većih grupa motivisanih ekonomskom dobiti – kao što su napadi sprovedeni sa svrhom ometanja ekonomske aktivnosti, lišavanja pristupa osnovnim servisima, ili stvaranje ekonomskih fragmentacija.

Nasilno delovanje može biti:

Fizičko nasilje koje podrazumeva: šamaranje, udaranje, guranje, šutiranje, štipanje, gnječenje, čupanje za kosu, lomljenje delova tela, posekotine, gašenje cigareta po telu, davljenje, grebanje, ujedanje, saplitanje, gađanje nekim predmetom i drugo. Drugim rečima, fizičko nasilje je svaki vid fizičkog zlostavljanja bez obzira na javni oblik i intenzitet i ono u većini slučajeva kao posledicu ima nanošenje težih ili lakših fizičkih povreda.

Seksualno nasilje koje podrazumeva svako ostvarivanje ili pokušaj ostvarivanja seksualnog odnosa ili seksualnih aktivnosti protiv Vaše volje, odnosno prisiljavanje na učestvovanje u seksualnim aktivnostima koje Vam ne prijaju ili su ponižavajuće za Vas. Ono uključuje silovanje i pokušaj silovanja, dodirivanje intimnih delova tela, seksualne primedbe, ponude, zahteve, ucene, šale, izraze lica i pokrete tela koji u vama izazivaju osećaj stida ili poniženja, prisiljavanje na gledanje pornografskih filmova ili časopisa, prisiljavanje na pornografsko fotografisanje i drugo.

Psihičko nasilje je najrasprostranjeniji vid nasilja i podrazumeva situacije kada vas neko: vređa, ismeva, kritikuje, optužuje, preti Vam, naziva Vas pogrđnim imenima, ponižava, omalovažava Vas ili Vama drage osobe. Različiti oblici kontrole, izolacije, zastrašivanja, pretnji, ucenjivanja i manipulacije kojima Vas neko drži u strahu i samim tim u kratkotrajnoj ili dugotrajnoj potčinjenosti i zavisnosti su takođe psihičko nasilje.

Ekonomsko nasilje koje podrazumeva situacije kada Vam, Vaš partner/partnerka ili roditelji: ne daju novac za životne potrebe, ne dozvoljavaju Vam da imate uvid i pristup porodičnoj zaradi, uzima Vašu zaradu i ograničava potrošnju, traži od Vas da opravdate svaku paru, primorava Vas da napustite posao ili Vam ne dozvoljava da se zaposlite, manipulativnim ili otvorenim radnjama onemogućava Vam da napredujete u poslu ili da se školujete, sva imovina koju zajedno stičete se vodi na njeno/njegovo ime i druge slične situacije.

---

4. Smernice za primenu bezbednosne kulture za LGBT mlade

Fizička bezbednost

U cilju ostvarivanja psiho-fizičke bezbednosti, pripremili smo Vam smernice u odnosu na mesto gde možete doživeti psiho-fizičko nasilje. Smernice su urađene na osnovu fokus grupa sa LGBT osobama iz njihovog ličnog iskustva, preporuka od strane službenika i službenica policije i trinaestogodišnjeg iskustva rada tima Asocijacije DUGA. Trudili smo se da smernice budu kratke, jasne, upotrebljive i da vode Vašoj većoj psiho-fizičkoj bezbednosti. Iz istraživanja koje je Asocijacija DUGA 2015 godine realizovala sa Centrom za socijalni rad „Sveti Sava“ iz Niša, vidi se da je 68% LGBT osoba doživelo neki vid nasilja, njih 39,5% je doživelo fizičko nasilje, dok je psihološko nasilje doživelo oko polovine ispitanika i ispitanica, a 58% ispitanika i ispitanica navodi, da im se nasilje dešava kontinuirano.

Ulica:

Nasilje nad LGBT osobama veoma često se može desiti na ulici i to naročito osobama koje su autovane (za koje se zna da su pripadnici populacije) ili osobama čiji vizuelni izgled podržava stereotipe koji vladaju o LGBT populaciji (muškarci feminizirani, žene muškobanjaste itd...). Podaci iz navedenog istraživanja pokazuju da LGBT osobe u 20% slučajeva nasilje dožive od nepoznatog počinioca, a u 5% slučajeva od pripadnika jasno definisanih grupacija (skinhead, huligana koji nose obeležja sportskih klubova, pripadnika ekstremno nacionalističkih grupa itd....). Vrlo je važno da se, kada god je to moguće krećete u društvu jedne ili više osoba, nasilnici ređe napadaju osobe koje se kreću u društvu. Posebno to praktikujte u večernjim i kasnim satima. Maksimalno izbegavajte mračna područja gde ne postoji ulično osvetljenje,

kao i područja u kojima nema mnogo prolaznika i prolaznica. Ukoliko shvatite da vas neko prati ili da vam se približavaju osobe koje mogu ugroziti vašu bezbednost, odmah uđite u prvi javni objekat (market, restoran, tržni centar itd....). Ukoliko se spremate da uđete u javni prevoz i u njemu uočite osobe koje bi vas mogle fizički ugroziti, sačekajte drugi prevoz. Ukoliko se već nalazite u javnom prevozu i uočite moguće nasilnike izađite na prvoj sledećoj stanici. Ukoliko se nalazite u javnom prevozu i uočite da u njega ulaze mogući nasilnici, pokušajte da pre polaska izađete na drugi izlaz. Nasilnici će češće počiniti nasilje ako se kreću u grupi od više osoba, tako da ih lakše možete i uočiti. Kada se održavaju sportska dešavanja, naročito fudbalske utakmice, trudite se da izbegavate prostor oko stadiona i mesta na kojima ima više osoba, jasno obeleženih znakovima sportskih klubova. U danima kada su u društvu podignute tenzije zbog određenih dešavanja, recimo održavanja PRIDE-a, posebno obratite pažnju na sve preporučene mere bezbednosti. Ukoliko odlazite na PRIDE, pratite bezbednosna uputstva organizatora, ne nosite sa sobom na vidnim mestima obeležja LGBT populacije, obavezno se krećite u društvu i pokušajte da lokaciji okupljanja što bliže dođete najsigurnijim prevozom, sopstvenim automobilom ili automobilom sa prijateljima ili taksi prevozom, javni prevoz u ovim situacijama može predstavljati rizik.

Gej klubovi:

Ukoliko izlazite u gej klubove, potrudite se da prilikom dolaska i odlaska birate rute koje su sigurne, odnosno da primenite sve gore navedeno, krećete se osvetljenim ulicama sa dosta prolaznika i prolaznica, da na vašoj putanji ima javnih objekata u koje se možete skloniti u slučaju opasnosti itd.... Nasilnici će, ukoliko su se odlučili da napadnu LGBT osobe, uglavnom odlaziti na lokacije na kojima znaju da će ih sresti. Ukoliko boravite ispred kluba, trudite se da to bude u blizini ulaza u klub i obezbeđenja kluba. Ukoliko ste u mogućnosti, naročito prilikom odlaska koristite taksi vozilo, jer znatno smanjujete mogućnost ugrožavanja fizičke bezbednosti na ulici ili javnom prevozu. Kako biste smanjili troškove, a povećali bezbednost, taksi vozilo koristite sa nekoliko prijatelja i prijateljica.

„Kruzing mesta“:

U svakom gradu, većem ili manjem, postoje tzv. „kruzing mesta“ gej osoba. Te lokacije su uglavnom poznate i opštoj populaciji, a samim tim i mogućim počiniocima nasilja. To mogu biti; parkovi, stadioni, tvrđave, javni toaleti i druge javne površine koje za oko 3% gej populacije predstavljaju mesta za upoznavanje ali i seksualne odnose. Pošto su ove lokacije veoma često mračne i sa manjim brojem prolaznika i prolaznica, predstavljaju veoma opasne lokacije. Na ovim lokacijama se pored fizičkog nasilja dešavaju i pljačke ali i silovanja gej osoba. I na ove lokacije je vrlo važno ići u društvu bar još jedne osobe. Takođe vrlo je važno da ukoliko odlazite na gej kruzinge, znate da li u blizini ima javnih objekata u koje možete brzo stići ukoliko shvatite da vam je bezbednost ugrožena. Takođe, bitno je da znate brojeve svih službi, pre svega policije i hitne pomoći ukoliko vam zbog ugrožavanja bezbednosti treba hitna intervencija. Kruzinge na koje odlazite treba da obiđete i u toku dana i utvrdite tačno koji put dolaska i odlaska je za vas najsigurniji i koji javni objekti su vam najbliži. Primenjujte takođe i gore navedene smernice, koje se mogu upotrebiti i za kruzing lokacije.

Porodica:

Iako bi porodica svakom od nas trebalo da bude najvažnija i najveća podrška, a naš porodični dom mesto gde ćemo biti najsigurniji, za LGBT osobe, naročito mlade, to veoma često nije slučaj. Istraživanja koje smo gore pomenuli, pokazuje da LGBT osobe u oko 40% slučajeva nasilje doživljavaju od članova i članica svoje primarne porodice, odnosno majke, oca, braće ili sestara. Porodično nasilje prouzrokovano seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom se takođe može prevenirati, o čemu i govori ovaj priručnik, a ukoliko je počelo da se dešava, može se zaustaviti. Ono što je važno, **ono neće prestati samo od sebe**, tako da je jako bitno prevenirati ga i potražiti pomoć ukoliko je počelo da se dešava. Veliki broj roditelja teško prihvata svoju decu koja su LGBT, ali smo ipak kroz naše višegodišnje iskustvo dokazali da je to moguće ukoliko se sa celom porodicom adekvatno radi. Nasilje uglavnom počinje da se dešava

kada porodica počne da sumnja ili sigurno zna da njihov član/članica pripada LGBT populaciji. Faze koje porodica prolazi od saznanja do prihvatanja su sledeće:

Šok – on je prirodna reakcija na nove i neočekivane informacije i situacije. Uglavnom traje nekoliko dana, a može izostati ukoliko neko već naslućuje vašu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. U ovoj fazi roditelji neće pozitivno reagovati na dodatne informacije koje želite da im pružite o sebi, pa se potrudite da ih saopštite kada ova faza prođe. Šok može da izazove i agresiju kao reakciju, pa je jako bitno da u ovom periodu budete jako oprezni. Ako postoji i sumnja da se može desiti fizičko nasilje, odmah napustite mesto na kom ste ugroženi i potražite pomoć od institucija ili organizacija, koje će biti navedene na kraju teksta.

Poricanje – može biti svesno ili nesvesno odbijanje da se prihvate činjenice, informacije ili realnost situacije. Roditelji odbijaju da govore o seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu svog deteta, ignorišu kada započnete razgovor na tu temu, misle da ćete se promeniti i da je to samo faza. Ovo je u stvari njihov odbrambeni mehanizam. Nekada roditelji ako nemaju stručnu pomoć zauvek mogu ostati u ovoj fazi i zato je vrlo bitno da vi pronađete podršku koju ćete im ponuditi.

Bes – je faza koja nastaje kada roditelji shvate da ne mogu da nastave da poriču stvarnost i da se seksualna orijentacija ili rodni identitet njihovog deteta neće promeniti. U ovoj fazi su besni na sebe, na svoje dete, a veoma često mogu biti besni i na treću osobu ili osobe, koje su po njima „mogle da utiču“ na njihovo dete (njihovi partneri i partnerke, neko ko je LGBT iz njihovog okruženja, LGBT organizacije itd....). U ovoj fazi u trenucima napada besa, takođe može doći do različitih oblika nasilja. Oni sada ne razmišljaju o emocijama deteta, već su više okrenuti samosažaljenju, osećaju se očajno, razočarano, usamljeno.

Krivica – u ovoj fazi oni nakon besa počinju da okrivljuju sebe, dete, svoje bračne partnere, treće osobe za seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Ova faza može ići uporedo sa besom. U ovoj fazi može doći do porodičnog nasilja, ne samo prema detetu koje je LGBT već i prema drugom supružniku koji je „kriv“ za seksualnost deteta. Dešavaju se i razvodi braka zbog disfunkcionalnosti porodice i ovde ponavljamo da je porodicama potrebna pomoć i mi preporučujemo da se obratite centru za socijalni rad na vašoj teritoriji. Centri za socijalni rad imaju mandat da rade na očuvanju porodice, a sa teritorije cele Srbije su prošli treninge za rad sa LGBT osobama i njihovim porodicama, koje je akreditovala i sprovedla Asocijacija DUGA. U nekom trenutku, oni će i nas uključiti u rad.

Tugovanje – u ovoj fazi roditelji počinju da tuguju zbog za njih „izneverenih očekivanja“, da li će imati unuke itd..... ovaj proces je sličan procesu tugovanja kada nekoga izgubimo. Ali u ovoj fazi oni su spremniji za razgovor i to treba da iskoristimo kako bismo ubrzali proces prihvatanja i sprečili povratak u neku od prethodnih faza, koje nose i bezbednosni rizik. Dešava se da se neke faze vraćaju više puta, da idu brže ili sporije u nekim porodicama ili da se neke faze preskoče.

Reorganizacija – period tuge u ovoj fazi postaje slabiji, negativne emocije slabe, javljaju se pozitivnije emocije i neki vid olakšanja. Veoma često im se pogled na svet menja i počinju da razmišljaju o drugim mogućnostima. U ovoj fazi oni iniciraju razgovore na temu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, kreće se u proces pomirenja i u ovoj fazi često žele da upoznaju partnera/partnerku svog deteta ili njihove LGBT prijatelje/prijateljice. Ovu fazu treba iskoristiti i pomoći im, pozvati aktiviste LGBT udruženja koji im mogu na adekvatan način dati sve potrebne informacije.

Prihvatanje – u ovoj završnoj fazi, roditelji se mire sa svojim emocijama i činjenicama. Počinju da podržavaju svoje dete, ali postoje i trenuci kada se kaju za sve što su u procesu od saznanja učinili svom

detetu, pa često to pokušavaju da kompenzuju. Neki roditelji žele da se otvoreno zalažu i bore protiv homofobije kako bi pomogli svojoj deci. Na žalost, neki roditelji nikada ne dođu u ovu fazu i nekada sa tim i sami moramo da se pomirimo i krenemo dalje.

Pošto najviše porodičnog nasilja može da se desi u procesu „autovanja“ (coming out – reći sebi i drugima da si lezbejka/gej muškarac, transrodna osoba) moraš uzeti u obzir mnoga pitanja, koja će osigurati i tvoju bezbednost i napraviti pripreme za taj dan pre nego što on dođe. Da li se osećaš ugodno u svojoj seksualnosti i rodnom identitetu/izražavanju? Ako ne, potraži pomoć, javi se LGBT udruženju koje pruža socijalne usluge ili centru za socijalni rad. Imaš li podršku? Ako nemaš, obrati se LGBT udruženju koje pruža socijalne usluge. Kakve stavove o homoseksualnosti i varijacijama roda imaju tvoje prijateljice, prijatelji i porodica? Osluškuj i možeš zaključiti i preneti svojoj podršci kako bi mogao teći proces kada saznaju, a samim tim možemo zajedno napraviti bezbednosnu procenu i mere da smanjimo mogućnost nasilja. Da li finansijski zavisíš od porodice? Da li, ukoliko budeš primoran/primorana da iz bezbednosnih ili nekih drugih razloga napustiš porodični dom možeš da budeš finansijski nezavisan/na ili će ti trebati smeštaj i podrška. Budi sigurna/siguran da si dobro razmislila/razmislio, da imaš plan i osobe koje te podržavaju, ako želiš da pokreneš proces autovanja porodici - nekada je bolje da mi taj proces kontrolišemo, nego da budemo iznenađeni.. Pripremi se za faze kroz koje će osobe do kojih ti je stalo ili porodica morati da prođu dok uče da si lezbejka, gej muškarac, biseksualna ili transrodna osoba. Tvojim voljenim osobama će trebati vremena da se prilagode vestima, a na isti način će i tebi to možda biti potrebno. Istinsko prihvatanje je moguće, naročito uz edukaciju i podršku.

Imajte uvek na umu da vam tim Asocijacije DUGA može pomoći u planiranju procesa coming-out-a, bilo da vi želite da se autujete ili da postoji mogućnost da ćete biti autovani.

Škola:

Kada govorimo o nasilju u školama prema LGBT osobama ili prema bilo kom drugom detetu govorimo o vršnjačkom nasilju. Vršnjačko nasilje je neželjeno, agresivno ponašanje među decom školskog uzrasta koje se vremenom ponavlja ili ima potencijal da se ponavlja. Ono uključuje postupke poput pretnji, ogovaranja, fizičkih ili verbalnih napada i namernog isključivanja nekoga iz grupe.

Postoji četiri tipa vršnjačkog nasilja:

- ▶ Verbalno nasilje – izgovaranje ili pisanje okrutnih izjava.
- ▶ Socijalno nasilje – činjenje štete nečijoj reputaciji ili odnosima.
- ▶ Fizičko nasilje – povređivanje tela ili stvari osobe.
- ▶ “Cyber” nasilje – nasilje koje se odvija uz korišćenje elektronske tehnologije putem društvenih mreža, SMS poruka, četa i internet sajtova.

Prema podacima UNICEF-a, čak 40% mladih je bilo izloženo vršnjačkom nasilju. Značajan broj učenika bio je izložen nasilju predvođenom od strane samih profesora - čak 41% mladih se žalilo na uvrede, ismejavanja, pretnje i agresivno ponašanje od strane nastavnika. Sve je prisutnije korišćenje novih medija za širenje i promociju vršnjačkog nasilja. Zabrinjava da je vršnjačko nasilje postalo prihvatljiva matrica ponašanja, a više od polovine dece smatra da je opravdano sukobe rešavati fizičkim nasiljem. U istraživanju Asocijacije DUGA i Centra za socijalni rad Niš, dobili smo podatak da čak 37% LGBT osoba nasilje doživljava u školi, na fakultetu ili radnom mestu, što sa 40% onih koji nasilje doživljavaju u porodici čini 77% LGBT osoba koje kao počinioaca nasilja navode poznatu osobu. Na žalost, to moramo imati u vidu kada želimo da preveniramo nasilje koje nam se kao pripadnicima i pripadnicama LGBT populacije može desiti.

U okviru obrazovnih institucija, osobama iz LGBT populacije najčešće se dešava diskriminacija, fizičko i verbalno nasilje, naročito u osnovnim i srednjim školama. Prema rezultatima projekta „Srbija zona NEnasilja”, odnos učenika prema drugačijima je sledeći: 23,1% ispitanika izveštava da je u njihovim školama prisutno maltretiranje LGBT osoba; istraživanje je pokazalo da 41% ispitanih srednjoškolaca smatra da je LGBT populacija bolesna, a 22% smatra da osobe drugačije seksualne orijentacije zaslužuju batine. Usled konstantne prisutnosti verbalnog i socijalnog nasilja neke LGBT osobe prinuđene su da napuste školovanje, ili pohađaju školu vanredno. Socijalna isključenost može da utiče na pravilan psihološki rast i razvoj osobe, a posledice izloženosti nasilju mogu kod žrtve da izazovu određene karakteristike i negativne emocionalne posledice i probleme u ponašanju.

Učenici pokušavaju da probleme nasilja reše na svoj način, a to obično čine kroz skrivanje, ignorisanje, potiskivanje osećanja ljutnje, straha, krivice, okrivljavanja drugih, itd.... Ali problem nasilja i diskriminacije se na taj način neće sam od sebe rešiti i veoma često se može produbiti, pa vas podstičemo da svaku naznaku mogućeg nasilja i/ili diskriminacije i (naravno) ako se nešto od navedenog desi, odmah prijavite. Bilo bi pravilno da prvo prijavite školskom osoblju, ali ako to ne možete sami, uvek se možete obratiti nama iz Asocijacije DUGA ili Centru za socijalni rad. Prilikom prijave Centru za socijalni rad, uvek tražite stručne radnike koji su prošli treninge Asocijacije DUGA za rad sa LGBT osobama.

Bitno je da ukoliko uočite da neko sluti vašu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet ili za njih zna, povećate svoje mere opreza tokom boravka u školi i na putu od kuće do škole i obrnuto. Uvek budite okruženi drugarima i drugaricama koje vas podržavaju, vaše sigurno mesto u slučaju opasnosti u školi može biti nastavnička kancelarija, kancelarija direktora, psihologa, pedagoga, odnosno sve prostorije u kojima se nalazi osoblje škole. Ako smatrate da ni školsko osoblje nije tolerantno prema LGBT osobama, obratite se nama iz Asocijacije DUGA i mi ćemo, ne pominjući ime onoga ko nas je pozvao orga-

nizovati edukativni čas za osoblje škole. Ipak zapamtite - u slučaju opasnosti po vaše fizičko i mentalno zdravlje, bez odlaganja potražite pomoć od njih jer će vas bez obzira na svoje stavove najveći broj njih zbog svoje službene odgovornosti u tom trenutku zaštititi. Ako se nalazite u neposrednoj opasnosti po vaše fizičko zdravlje, ne idite kući sami već zatražite da vas neko odveze ili dođe po vas.

Mesta gde ste najviše ugroženi u školi mogu biti: toaleti, dvorište škole, svi prostori u školi gde nema mnogo učenika i učenica i oni prostori gde osoblje škole ne provodi mnogo vremena. Potrudite se da uočite sve lokacije na kojima vas potencijalni nasilnici mogu ugroziti i da ih koliko god možete izbegavate ili da na njima boravite sa onima koji vas podržavaju. Na putu od kuće do škole i od škole do kuće, na ulici u parkovima, na stanicama javnog prevoza, neko vam takođe može ugroziti bezbednost. Trudite se da nikada ne idete ili ne boravite sami na lokacijama za koje ste već prethodno shvatili da mogu da budu rizične po vašu bezbednost.

Bilo bi važno da vaši roditelji, ukoliko znaju za vašu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, znaju i ako imate problem u školi sa vršnjačkim nasiljem. Stalni pritisci i pretnja nasiljem ili diskriminacijom, znatno utiču na vaše psiho-fizičko zdravlje, a mogu dovesti i do pada samopouzdanja, slabijeg uspeha u školi pa čak i napuštanja škole. Zapamtite, škola je vrlo bitna za vašu egzistenciju i budućnost, za vaš ceo život i ne smete dopustiti da zbog ovih problema u budućnosti ispaštate. Ohrabruje činjenica da su svi slučajevi na kojima je Asocijacija DUGA radila u školama pozitivno rešeni.

Radno mesto:

U sferi rada i zapošljavanja LGBT osobe nailaze na brojne probleme zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Zakon o radu eksplicitno predviđa zabranu diskriminacije LGBT osoba. Pretpostavljajući da im otkrivanje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta na radnom mestu može stvoriti određene probleme i čak ugroziti ili

kompromitovati radno mesto, LGBT osobe sakrivaju svoju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet od poslodavaca i/ili kolega. Zato većina ima najveći strah od otkrivanja svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u okviru državnih institucija i privatnog sektora, a najviše se osećaju sigurnim na radnom mestu u okviru nevladinog sektora. Kada je u pitanju mogućnost/nemogućnost zaposlenja, LGBT osobe se uglavnom susreću sa neposrednom, ali i sa posrednom- „prikrivenom“ diskriminacijom.

Ukoliko ipak shvatite da će vaša seksualna orijentacija ili rodni identitet biti otkriveni ili ukoliko se za njih zna, a to može dovesti do diskriminacije i/ili nekog vida nasilja, neophodno je da se obratite za pomoć i podršku institucijama ili udruženjima građana i građanki.

Ukoliko se nalazite u situaciji neposredne opasnosti po vaše psiho-fizičko zdravlje, odmah napustite radni prostor u kome do iste može doći. Vaše sigurno mesto može biti i sam odlazak iz firme, ali i kancelarija obezbeđenja, direktora ili viših rukovodilaca, koji imaju veći stepen odgovornosti. Ukoliko procenite da može doći do većih posledica po vaše fizičko zdravlje ili životnu ugroženost, zaključajte se u neku sigurnu prostoriju i neodložno pozovite policiju. Preporučujemo da unapred procenite koja bi prostorija za vas bila sigurna, kako bi do nje u slučaju opasnosti što pre došli.

Ukoliko se nasilje ili diskriminacija dogode ili sam njihov pokušaj, preporučujemo da ih prijavite, jedino tako će biti zaustavljeni. Prelazak u drugu firmu vam ne garantuje da ćete biti bezbedni i da tamo vaša seksualna orijentacija ili rodni identitet neće biti otkriveni.

Ako želite da prevenirate mogućnost nasilja i/ili diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta na vašem radnom mestu, kontaktirajte Asocijaciju DUGA i mi ćemo pronaći način da edukujemo vaše kolege i kolegice, a posebno rukovodioce, ne otkrivajući identitet osobe koja nas je pozvala.

Digitalne mreže:

Digitalno nasilje je sve prisutnije u našem društvu, a njime su naročito pogođeni mladi, a posebno mladi iz posebno osetljivih populacija, kao što je i LGBT. Psihološko, socijalno i neki vidovi seksualnog nasilja mogu biti učinjeni digitalnim putem: elektronskom poštom, SMS-om, MMS-om, na društvenim mrežama, četovanjem, uključivanjem u forume i slično.

Pod digitalnim nasiljem podrazumevamo sve slučajeve u kojima neko koristi elektronske uređaje (mobilni telefon, računar, kameru...) i internet da bi nekoga namerno uplašio, uvredio, ponizio ili ga na neki drugi način povredio.

Digitalnim nasiljem se ne smatraju slučajno, nenamerno nanošenje štete i povređivanje, kao ni prijateljska zadirkivanja i prepirke preko telefona ili interneta.

Verovatno većina zamišlja digitalnog nasilnika u mračnoj, prašnajvoj prostoriji, a takvih nasilnika je veoma malo. Najveći broj mladih trpi nasilje od vršnjaka.

Ne zaboravite da je mobilni telefon danas najčešći uređaj preko koga se može doživeti digitalno nasilje, jer sadrži mnoge servise u jednom uređaju – kamera, mms, društvene mreže, sve je tu. Danas internetu najmanje pristupamo putem desktop računara.

Na društvenim mrežama smo okruženi ljudima koje ne vidamo često i ne poznajemo dobro, te se znatno povećava mogućnost da doživimo neku vrstu nasilja.

Tradicionalno vršnjačko maltretiranje je uvek bilo ograničeno na određene fizičke sredine (školu, školsko dvorište, mesta gde se mladi okupljaju). U takvoj situaciji žrtva je uvek mogla da ima određenu zonu sigurnosti (kuću, kancelariju psihologa ili direktora škole, neko drugo okruženje) u kojima nije dostupna nasilniku ili nasilnicima. Digitalno nasilje podra-

zumeva da je nasilnik „u“ mobilnom telefonu, u tabletu, u kompjuteru, odnosno u džepu, u rancu, ispod jastuka, stalno je prisutan, a isključivanje (kompjuteru, naloga) ne rešava problem. Nasilje se dešava i kada žrtva nije prisutna, o tome se priča i publika može biti izuzetnobrojna, što dodatno povređuje žrtvu. Javno poniženje kome je žrtva na taj način izložena može pojačati psihološko-emotivnu štetu koju sajber maltretiranje nanosi žrtvama, proizvodeći razarajući efekat na percepciju samog sebe i samopouzdanje, ali i izazivajući depresiju i suicidalne ideje.

Uz trenutni razvoj tehnologije, mobilne i smart telefone i svuda dostupan internet, žrtve su često izložene kontinuiranom maltretiranju, praćenom dodatnim stresom koji je izazvan osećajem da nemaju gde da se sakriju i pobegnu od zlostavljanja kome su izloženi.

Onlajn okruženje ne pruža dovoljno povratnih informacija o reakcijama žrtve, što kod nasilnika smanjuje osećaj da nanosi istinsku emotivnu i psihološku štetu žrtvi, smanjuje stepen samokontrole i regulisanja nasilničkog ponašanja što znatno otežava zaustavljanje maltretiranja. Na taj način i osobe koje inače nisu nasilne mogu biti digitalni nasilnici, jer ne vide svoju žrtvu i ne osećaju njenu bol i patnju.

Pored toga, sajber zlostavljanje može lako da pređe u pravi svet, i obrnuto – deca koja su maltretirana u školi mogu biti (i obično bivaju) zlostavljana i digitalno. Modeli ponašanja prebacuju se iz fizičkog u virtuelni svet, tradicionalni nasilnici mogu biti i sajber nasilnici, a tradicionalne žrtve – sajber žrtve.

Istraživanje koje je 2012 godine u Srbiji sproveo UNICEF, kaže da je rizicima na internetu izloženo 62% starijih osnovaca i 84% srednjoškolaca. Mladi često prihvataju poziv za prijateljstvo na društvenim mrežama od nepoznatih osoba (43% starijih osnovaca i 71% srednjoškolaca). Preko 2/3 starijih ispitanika sa nepoznatim osobama komunicira putem četa (71%), dok 6% osnovaca i 15% srednjoškolaca prihvata sastanke sa osobama koje su upoznali preko interneta.

Nasilničko ponašanje može da dovede do ozbiljnih fizičkih, emocionalnih i psiholoških posledica po žrtvu, a emotivne teškoće nastale kao posledica ovakvog maltretiranja mogu imati potencijalno dugoročni negativan ishod za psihološko zdravlje i samopoštovanje pojedinca koji je nasilju izložen, jer u mnogim slučajevima posledice maltretiranja ne nestaju tokom vremena.

Šta je važno kako bi prevenirali mogućnost da nam se desi digitalno nasilje, ili da neko iskoristi digitalne mreže, kako bi nad nama izvršio nasilje u stvarnom svetu? Osnovno je da nikada ne prihvatate za prijatelje na društvenim mrežama osobe koje ne poznajete ili ih vaši prijatelji ne poznaju. Dešava se da homofobične osobe koje žele da nanesu povrede LGBT osobama, prave lažne profile na društvenim mrežama, utroše mesece kako bi se dopisivali sa nekim iz LGBT populacije i ubedili ga da se vide, a potom nad njim izvrše fizičko ili neko drugo nasilje.

Nikada ne ići na sastanke sa osobama koje ste upoznali preko društvenih mreža, a niko od vaših prijatelja ih ne poznaje. Posebno su opasne socijalne mreže za upoznavanje LGBT partnera i partnerki, jer vas baš tamo vrebaju i homofobične osobe koje će pokušati da nas ugroze ili LGBT osobe koje takođe mogu naneti ozbiljnu štetu.

Ukoliko i odlazite na sastanak sa osobom koju ste upoznali putem društvene mreže, oglasa na LGBT sajtovima ili drugih socijalnih mreža, treba kao mesto sastanka izbegavati mračna i izolovana mesta na kojima nema mnogo osoba. Takođe, bitno je da bar nekome kažete lokaciju na koju idete. Još sigurnije je da sa vama ide neko od naših prijatelja/prijateljica i da ostane u blizini dok se ne uveri da osoba sa kojom se sastajete nema loših namera prema vama.

Odlaskom na ovakvu vrstu sastanka, možete rizikovati da postanete i žrtva pljačke ili silovanja, veoma često od strane takođe LGBT osoba, koje znaju da se mali broj LGBT osoba usuđuje da prijavi policiji ili nekom drugom nadležnom organu ove situacije.

Zapamtite čak 50% ljudi deli intimne sadržaje sa prijateljima i partnerima na internetu. Muškarci to rade češće nego žene. 50% ljudi podeli svoju šifru (password, lozinka) sa partnerom, a 30% ljudi zažali zbog ovog. Zbog toga je naša preporuka: **nikada ne delit intimne sadržaje putem interneta, nikada ne deliti password sa bilo kim.** Najveći broj slučajeva digitalnog nasilja izvrši se baš sa materijalima koje smo mi sami podelili sa drugima.

U slučaju dadigitalno nasilje počne da se dešava, odmah ga prijavite, jer ono, kao ni bilo koji drugi vid nasilja neće samo prestati, a može se desiti da iz virtuelnog sveta pređe u stvarni.

„Net patrola” www.netpatrola.rs je onlajn mehanizam za podnošenje prijava Centra za bezbedni internet koji je osnovan u svrhu prijema i obrade prijava o nelegalnim ili štetnim sadržajima na internetu. Težište u radu mehanizma za prijave je sprečavanje širenja slika i video materijala na kojima je prikazana seksualna zloupotreba dece, seksualno iskorišćavanje i fizički i psihološki napadi na decu.

Zdravstvena bezbednost:

Mladi LGBT u Srbiji ne prepoznaju u potpunosti značaj brige o sopstvenom zdravlju i bezbednosnu zdravstvenu kulturu. Najznačajniji zdravstveni rizici za LGBT osobe su: kontinuirani stres, pušenje, zloupotreba alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci, nepoznavanje i nedovoljna informisanost o različitim polno prenosivim infekcijama, HIV/AIDS-u, suicid, kardiovaskularni problemi, depresivnost, psihosomatske tegobe.

U ovom delu povezaćemo zdravstvenu i psihološku bezbednost jer se one preklapaju, kao uzroci i posledice po vaše duhovno, mentalno i fizičko zdravlje.

Psihološka bezbednost:

Ukoliko doživljavate kontinuirano psihološko nasilje, ono kod vas može prouzrokovati čitav niz posledica i to: stres, depresivnost, kardiovaskularne probleme, psihosomatske tegobe, pokušaj ili izvršenje suicida.

Samo odrastanje LGBT pojedinca/pojedinke u našem društvu je otežano činjenicom da ne postoji rutinski model socijalizacije (modeli drugih osoba ili parova na koje bi se ugledali), time da osobe vrlo često veoma rano prepoznaju poruku da je istopolna emotivno/seksualna orijentacija nešto što treba kriti, pa dugo žive sa osećajem stida, krivice, pritisaka, straha od odbacivanja. Ta osećanja nisu nerealna. Razna istraživanja i iskustvo iz prakse pokazuju da nakon coming-out-a (otkrivanja sopstvene emotivno/seksualne orijentacije drugima, najčešće porodici i prijateljima/prijateljicama), porodica prekine kontakt, najbolji/najbolje prijatelji/prijateljice se distanciraju, komšiluk počinje da upire prstom.... Na televiziji i društvenim mrežama, umesto pozitivnih modela, LGBT osobe često mogu čuti najgore uvrede na svoj račun, o tome da su grešne, nemoralne, nastrane, bolesne, ugrožavajuće za društvo i civilizaciju, da ih društvo ne želi. Veoma često se može čuti i javno pozivanje na linč i nasilje nad osobama iz LGBT populacije. To sve kao i direktno verbalno zlostavljanje, vikanje, pretnja, uznemiravanje, konstantno kritikovanje, okrivljujuće vređanje, ismejavanje, izolovanje žrtve, otežavanje samostalnih delatnosti, lišavanje sredstava za život i ekonomske nezavisnosti, pretnja ubistvom/samoubistvom voljenih, kao i uništavanjem imovine rezultuje stavljanjem žrtve u poziciju potčinjenosti, a sve to može dovesti do prihvatanja internalizacije (pounutrivanja) društvenih stereotipa, tako da i same LGBT osobe poveruju da sa njima nešto nije u redu, da treba da se stide, da se drže po strani, da su osobe drugog reda.... Stalna pretnja i/ili izloženost nasilju nimalo ne pomažu čitavoj situaciji, te jedan broj LGBT osoba konstantno živi u stalnoj situaciji psihološkog nasilja.

Status seksualne manjine povećava rizik od stresa povezanog sa „hroničnim svakodnevnim sukobima (npr. slušanje antigej viceva, stalno bivanje na oprezu)“ kao i sa ozbiljnim „negativnim događanjima u životu, posebno značajnim za gejeve (npr. gubitak posla, stanovanja, starateljstva nad decom, anti-gej nasilje i diskriminacija zbog emotivno/seksualne orijentacije)“ Istraživači su pokazali kako su gej muškarci izloženi riziku od problema sa mentalnim zdravljem (Mayer) i emocionalnom uznemirenosti (Ross) kao direktnog rezultata diskriminacije i negativnog iskustva u društvu. Faktori stresa ispitivani su među mladim lezbejkama, gejevima i biseksualnim osobama i utvrđeno je da su im društvena ranjivost i izolacija najveći izvori zabrinutosti. Društveni stresori koji pogađaju mlade lezbejke, gejeve i biseksualne osobe, kao što su verbalno i fizičko zlostavljanje, povezani su sa problemima u obrazovanju, bežanjem od kuće, prostitucijom, zloupotrebom opojnih sredstava i samoubistvom (Savin-William). Utvrđeno je da je verbalno i fizičko zlostavljanje značajno učestalije među gejevima i biseksualnim muškarcima adolescentske dobi koji su pokušavali samoubistvo u poređenju sa onima koji nisu (Rotheram-Borus, Hunter i Rosario). Ovi stresori su, isto tako povezani sa visokorizičnim seksualnim ponašanjem. LGBT osobe koji/e žive u ruralnim zajednicama mogu doživeti stres povezan sa rizikom od otkrivanja, budući da je anonimnost njihove emotivno/seksualne orijentacije teže održati. Strahovi od izbacivanja iz porodičnog doma, odricanja od strane roditelja, gubitka zaposlenja i mesta stanovanja mogu biti izraženiji zbog ograničenih mogućnosti unutar male zajednice. Manja vidljivost i manji broj LGBT organizacija za podršku može intenzivirati osećanje društvene izolacije. Dalje, LGBT osobe mogu se osećati izloženijim činovima nasilja i zlostavljanja zbog toga što ruralne zajednice ponekad osiguravaju slabiju pravnu, medicinsku i socijalnu zaštitu osobama koje su visoko marginalizovane.

S obzirom na stvarne i pretpostavljene društvene i fizičke opasnosti sa kojima se mnogi/e LGBT osobe suočavaju, razvijanje osećaja sigurnosti je od primarne važnosti. Društvena stigmatizacija, predrasude i

diskriminacija (npr. anti-gej izborne inicijative ili ubistva LGBT osoba), mogu biti izvor stresa i izazvati mnoge gore navedene probleme. Fizička sigurnost i društvena i emocionalna podrška utvrđene su kao ključne za smanjenje stresa (Hershberger i Daugelli; Levy) među LGBT osobama. Osim eksternih stresora, Gonsiorek je opisao proces kroz koji mnogi/mnoge LGBT osobe internalizuju negativne društvene stavove. Ovakva internalizacija može rezultirati problemima u samoprihvatanju i to od nedostatka samopoštovanja do otvorenog samopreziranja, depresije i/ili alkoholizma i drugih oblika zloupotrebe opojnih sredstava. Istraživači Univerziteta Minesota su objavili studiju koja pokazuje da viši stepen internalizovane homonegativnosti (negativni odnos prema homoseksualnosti) među homoseksualnim muškarcima izaziva loše mentalno i seksualno zdravlje, a ne činjenica da je neko homoseksualan.

Veoma je važno razumeti specifične poteškoće i razlike sa kojima se suočavaju LGBT osobe adolescentske dobi. Mlade LGBT osobe mogu da dožive odbacivanje od strane svojih roditelja kada otkriju svoju emotivno/seksualnu orijentaciju. Kada su mlade LGBT osobe odbačeni/e od svojih roditelja, povećava se rizik da će postati beskućnici/beskućnice, da neće završiti školovanje, da će se baviti kriminalom te da će završiti u prostituciji, a znatno se povećava i rizik od HIV infekcije i stresa.

Doživljaj roditeljskog i vršnjačkog prihvatanja ima važan uticaj na prilagođavanje mladih LGBT osoba. Zato je vrlo važno da imate osobe koje su edukovane da vam budu podrška i da naročito u periodu adolescencije budete zaštićeni i da imate osećaj sigurnosti. U tome vam mogu pomoći i LGBT organizacije koje pružaju usluge LGBT osobama. Asocijacija DUGA je LGBT organizacija koja od 2008. godine pruža uslugu parnjačke podrške. Parnjačka podrška se razlikuje od vršnjačke po tome što je u vršnjačkoj podršci, osoba koja je pruža istih godina kao i vi, a u parnjačkoj istih ličnih svojstava kao i vi, odnosno u ovom slučaju pripada LGBT populaciji.

Potrebno je da se obratite Asocijaciji DUGA gde god da se nalazite u Srbiji i da dobijete svog parnjačkog edukatora koji je sertifikovan od strane Ministarstva zdravlja Srbije. Vrlo je važno da razvijete osećaj sigurnosti, a možete ga razviti i time što ćete imati na umu da postoji neko ko vam može pomoći, misliti o vama i biti tu kada vam zatreba.

Vrlo je važno na vreme misliti o svom mentalnom zdravlju, kao i o zdravlju generalno, kako ono u jednom trenutku ne bi postalo trajno narušeno.

Kada je reč o razmišljanju o samoubistvu, treba da znaš da ti nisi loša osoba zato što si LGBT, bolestan, nastran, slabić niti ti bilo šta fali zato što razmišljaš o samoubistvu. To čak ni ne znači da ti zaista želiš da umreš - to jedino znači da trenutno pokušavaš da istrpiš više bola nego što možeš da podneseš. Ako ti neko stalno dodaje teret na pleća, u jednom trenutku ćeš neminovno da poklekneš kada tereta bude previše... bez obzira na to koliko ti želeo da stojiš. (Eto zašto je besmisleno da ti neko kaže „razvedri se!” --pa, naravno da bi uradio to kada bi mogao!). Ima mnogo vrsta bola koje mogu dovesti do razmišljanja o samoubistvu. Koliko je neki bol nepodnošljiv, i šta će izazvati taj osećaj da ne možemo više zavisi od osobe od osobe. Ono što je nekom podnošljivo, ne mora da bude i tebi i obrnuto. Trenutak kada bol postaje nepodnošljiv zavisi od toga kako si inače naučio da se sa njim nosiš. Kada bol postane suviše snažan da bismo mogli da ga prevaziđemo, tada se javlja misao o samoubistvu.

Postoje dva načina da se otrgneš od razmišljanja o samoubistvu:

1. da pronadeš način da umanjiš bol,
2. da unaprediš metode kojima se bol može prevazići.

Sada bismo želeli da ti skrenemo pažnju na nekoliko stvari o kojima bi trebalo da razmisliš:

Misli koje često prate suicidalne misli jesu:

- ▶ Želim da pobeđnem od ove patnje.
- ▶ Nemam druge opcije.
- ▶ Ja sam užasna osoba i ne zaslužujem da živim.
- ▶ Izdao sam svoje voljene.
- ▶ Mojim najmilijima bi bilo bolje bez mene.
- ▶ Želim da moji najmiliji znaju kako se loše osećam.
- ▶ Želim da moji najmiliji znaju koliko su doprineli da se loše osećam.

Jedan od značajnijih pokazatelja mogućeg samoubistva jesu činovi namernog samopovređivanja i rizik da osoba izvrši samoubistvo u godini nakon čina namernog samopovređivanja je sto puta veći nego kod prosečne osobe. Čak polovina osoba koja izvrše samoubistvo ima istoriju samopovređivanja.

Ako uopšte razmišljaš o samoubistvu, bitno je da se odmah nekome obratiš za pomoć. Budite stalno u bliskom kontaktu sa jednom ili više osoba, tako što ih, na primer, pozovete da ostanu sa vama. Podelite vaša osećanja i misli sa tim ljudima i dozvolite da vam pomognu. Ako niko nije dostupan ili nemate pogodnu osobu, postoje i hitni telefonski brojevi koje možete pozvati. Možete čak pozvati i hitnu pomoć ili da odete do urgentnog centra sami. Ne koristite alkohol ili neku drogu jer to samo može učiniti da budete impulsivniji i time značajno povećati verovatnoću da pokušate samoubistvo. Posebno, ne pijte i ne

uzimajte drogu kada ste sami ili ako ostajete sami nakon što ste pili ili konzumirali opojna sredstva. Možeš se obratiti Asocijaciji DUGA ili nekoj drugoj organizaciji koja pruža podršku u ovim situacijama, kao i stručnim radnicama u bilo kom centru za socijalni rad u Srbiji (kontakte imaš i u ovom priručniku). Bitno je da to uradiš neodložno u trenutku kada počneš da razmišljaš o toj mogućnosti.

Takođe od pomoći može biti i da napravite spisak svih pozitivnih stvari o vama i spisak svih pozitivnih stvari iz vašeg života, uključujući i stvari koje su vas do sad sprečavale da izvršite samoubistvo (možda će vam biti potrebna pomoć da ovo uradite). Čuvajte spiskove kod vas i čitajte ih svaki put kada vas obuzmu suicidalne misli.

Na posebnom listu papira napišite sigurnosni plan za slučaj kada bi zaista pokušali da izvršite samoubistvo. Vaš sigurnosni plan bi mogao da bude da odložite pokušaj samoubistva bar za 48 sati i razgovor sa nekim o vašim mislima i osećanjima što je pre moguće. Razgovarajte o vašem sigurnosnom planu i sa svojim lekarom ili drugom osobom od poverenja i obavežite sebe da postupite na taj način.

Primer sigurnosnog plana:

1. Pročitaj listu pozitivnih stvari o sebi.
2. Pročitaj listu pozitivnih stvari o svom životu i podseti sebe na stvari koje su te do sad sprečavale da izvršiš samoubistvo.
3. Odvrćaj sebe od suicidalnih misli čitanjem knjige, slušanjem klasične muzike ili gledanjem omiljenog filma ili komedije.
4. Dobro odspavaj. Ako je potrebno uzmi pilulu za spavanje.
5. Odloži bilo koji pokušaj samoubistva bar za 48 sati.

6. Pozovi svog parnjačkog edukatora na (broj telefona) ili drugara na (broj telefona). Ako on nije dostupan, pozovi drugaricu na (broj telefona). Alternativno pozovi svog lekara na (broj telefona) ili kriznu liniju za prevenciju samoubistva na (broj telefona).
7. Idi na mesto gde se osećaš sigurno, kao što je (navedi sva ta mesta).
8. Idi u urgentni centar.
9. Pozovi hitnu pomoć.

Razmišljanja o samoubistvu su sama po sebi traumatična. Nakon što ona izblede, moraš nastaviti da brineš o sebi, važno je da razmotrite uzrok ili uzroke vaših suicidalnih misli što dublje možete, na primer, mentalni poremećaj kao što je depresija ili zavisnost od alkohola, teška životna situacija ili bolne uspomene. Terapija je zaista dobra ideja. Razgovarajte o ovome sa svojim lekarom ili nekim drugim stručnjakom, koji vam može pomoći da utvrdite najprikladniji oblik pomoći koju imate na raspolaganju.

Napomena: jedan broj LGBT osoba se zbog stalnih pritisaka društva na razne načine samopovređuje. Kao što smo gore naveli ovo može da vodi pokušaju samoubistva, zbog toga je bitno da sve ove mere primenjujete i ako se samopovređujete.

HIV/AIDS – sifilis – hepatitis B

Nacionalna istraživanja sprovedena u Srbiji u populaciji **muškaraca koji imaju seksualne odnose sa muškarcima** (MSM), pokazuju koncentrovanu epidemiju HIV/AIDS-a u navedenoj populaciji i ovo jeste trenutno najveći zdravstveni rizik za populaciju.

Oko 80% svih novootkrivenih HIV+ osoba u Srbiji od 2015 godine pripada MSM populaciji, a od ukupnog broja poznatih HIV+ osoba u Srbiji oko 73% je iz MSM populacije. Zabrinjava činjenica da je sve više mladih starosti do 24 godine inficirano HIV/AIDS-om.

Jedan od razloga, zašto je ovako veliki broj HIV+ osoba u MSM populaciji, jeste i činjenica da je nezaštićeni analni seksualni odnos oko 10 puta rizičniji od nezaštićenog vaginalnog seksualnog odnosa. Takođe, zbog sveukupne situacije u društvu, internalizovane homofobije, nepostojanja mehanizama za učvršćivanje veza (brak, građansko partnerstvo), jedan broj LGBT osoba često menja partnere, što dodatno povećava opasnost inficiranja HIV-om ili drugim polno prenosivim infekcijama (PPI).

Kada govorimo o drugim PPI, LGBT osobe posebno treba da obrate pažnju na sifilis, hepatitis B i kondilome. Zato ćemo nastavak teksta posvetiti zdravstvenoj bezbednosti i prevenciji ovih bolesti.

Šta je AIDS / SIDA?

AIDS je medicinsko stanje koje nastaje usled oštećenja koje prouzrokuje HIV i prirodne sposobnosti organizma da se brani od izazivača bolesti. Manifestuje se gubitkom imuniteta – znači da dolazi do postepenog gubitka odbrambenih sposobnosti vašeg tela da se bori sa izazivačima bolesti.

Šta je HIV?

HIV je skraćenica od Virus Humane Imunodeficijencije.

Virus – Virusi su mikroorganizmi koji nisu sposobni da se samostalno razmnožavaju, rastu, stvaraju svoje proteine, niti da obavljaju metaboličke procese van ćelije domaćina. Zato zaraze ćelije organizma u kojima prave sopstvene kopije. Ćelija domaćina tada proizvodi delove virusa i radi u njegovu korist, a ne proizvodi materije koje su njoj neophodne za normalan rad. To u domaćinu dovodi do patološkog stanja - bolesti.

Humani – Ljudski. Ova reč naglašava da se ovim virusom mogu zaraziti samo ljudi i da se prenosi isključivo među ljudima. HIV se ne prenosi sa ljudi na životinje ili biljke i obrnuto. Prenos virusa dešava se samo preko kontakta sa telesnim tečnostima osobe koja ima HIV.

Imunodeficijencija – ova reč je složenica od dve reči i to: imunitet (otpornost) i deficijencija (nedostatak) i odnosi se na smanjenje ili gubitak sposobnosti imunskog (odbrambenog) sistema organizma da nas brani od izazivača različitih bolesti.

Kako se HIV prenosi?

- ▶ Putem nezaštićenog seksualnog kontakta sa HIV pozitivnom osobom, tj. seksualnog kontakta bez upotrebe kondoma; analnog (koji je najrizičniji jer prilikom njega često dolazi do krvarenja), vaginalnog i oralnog seksa (ulazna mesta su sluznice vagine, vulve, penisa, rektuma ili usta) bez obzira na pol seksualnog partnera - bilo da je u pitanju seks sa partnerom suprotnog pola (heteroseksualni odnos) ili istog pola (homoseksualni odnos).
- ▶ Kontaktom sa zaraženom krvlju - korišćenjem zajedničkog (nesterilnog) pribora za ubrizgavanje droga i drugih supstanci, tetoviranjem i pirsingom nesterilnim priborom, tuđim brijaćima, krvnim

bratimljenjem i u svim ostalim slučajevima kada se dolazi u kontakt sa zaraženom krvlju.

- ▶ Sa HIV pozitivne majke na dete u toku trudnoće, porođaja i dojenja.

HIV se nalazi u svim telesnim tečnostima, ali u dovoljnoj količini da bi se neko zarazio ima ga u krvi, vaginalnom sekretu, spermi, presemennoj tečnosti, majčinom mleku i moždanoj tečnosti.

HIV Simptomi

Nakon što se desi HIV infekcija organizma, što se može utvrditi pozudano ako se uradi test na hiv virus. Prvi HIV simptomi se obično javljaju brzo, svega mesec ili dva nakon što ste bili izloženi HIV virusu. Tada počinje prva faza HIV infekcije. Neki ljudi nemaju nikakve simptome u toku ove faze

- ▶ Simptomi koji podsećaju na simptome gripa
- ▶ Povišena temperatura
- ▶ Iscrpljenost
- ▶ Glavobolja
- ▶ Uvećanje limfnih čvorova, s obzirom da je to mesto gde HIV Virus traži svoje utočište uporedo sa sveopštom borbom koju organizam započinje protiv njega.

Zatim, kao da je sve rešeno, može da se desi da u narednim godinama ne primetite nijedan AIDS simptom. Ovo je poznato kao latentna faza (klinička latentnost tj. mirovanje virusa). Ona najčešće traje nekoliko (može i preko 10) godina. U ovoj fazi: nema simptoma – ova faza je poznata po tome što su hiv simptomi svedeni na minimum ili ih uopšte nema.

Sifilis

Sifilis uzrokuje bakterija sifilisa *Treponema pallidum*. Prenosjenje bakterije sifilisa se uglavnom dešava tokom vaginalnog, analnog ili oralnog seksa. Bakterija sifilisa se najčešće prenosi sa osobe na osobu direktnim kontaktom sa:

- ▶ Otvorenom ranom (šankr, šangir) koja se pojavljuje za vreme prvog stadijuma sifilisa.
- ▶ Mukozoidnih membrana ili drugih rana tokom drugog (sekundarnog) stadijuma sifilisa i ponekad tokom latentne faze.

Šankr, tj. otvorene rane se uglavnom javljaju na spoljnim genitalijama, vagini, anusu ili rektumu. Rane se takođe pojavljuju na usnama i u okolini usta. Bakterija najčešće ulazi u telo preko mukozoidnih membrana, obično u oblasti oko genitalija i urinarnog sistema.

U retkim slučajevima, sifilis ulazi u telo preko posekotina i ogrebotina na koži, ili preko vlažnih poljubaca, u slučaju da inficirana osoba ima ranu na usnama ili ustima. Sifilis se takođe može preneti korišćenjem šprica sa iglom koji je prethodno koristila inficirana osoba. Sifilis se može preneti transfuzijom krvi. Ali danas je ovo veoma retko, jer se svi davaoci krvi skeniraju na određene polne bolesti, i bakterija sifilisa nije u stanju da preživi u krvi više od 48 sati, koristeći najnovije metode za skladištenje krvi.

Sifilis se ne može preneti preko sedenja na WC šolji, hvatanjem za kvaku na vratima, plivanjem u bazenu, u toploj kupki, deljenjem iste odeće, ili preko pribora za jelo.

Ukoliko se osobi u prošlosti desila infekcija sifilisom, ne znači da će osoba biti pošteđena infekcije u budućnosti.

Inkubacioni period

Inkubacioni period je vreme koje protekne između trenutka infekcije bakterijom i početka razvijanja simptoma bolesti. Rana na koži pod nazivom šankr ili šangir je prvi simptom polno prenosive infekcije sifilis. Šankr se obično pojavljuje između 3 nedelje i 3 meseca, nakon što je bakterija sifilisa ušla u organizam osobe.

Period zaraze

Osoba sa sifilisom može lako preneti bolest fizički intimnim partnerima kada su rane karakteristične za prvi stadijum sifilisa ili drugi stadijum sifilisa prisutne. Ipak, osoba može biti zarazna i godinama, s periodima između kada nije zarazna, i uvek je zarazna kad god joj se pojave otvorene rane ili osip na koži, koji su posledica sifilisa.

Sifilis Simptomi

Prvi stadijum sifilisa

Tokom prvog stadijuma sifilisa, razvija se, obično bezbolna rana (šankr, šangir) na mestu gde je bakterija ušla u organizam. Ovo se obično dešava u prve 3 nedelje od izloženosti bakteriji, ali ovaj period može trajati od 10 do 90 dana. Osoba je veoma zarazna tokom prve faze.

Oticanje limfnih čvorova se može desiti blizu regiona u kome se pojavio šangir. Šankr se takođe može pojaviti i u drugom delu organizma, a ne samo na genitalijama. Šankr traje između 28 i 42 dana, zaceljuje bez lečenja, i može ostaviti tanak ožiljak. Ali sama činjenica da je šankr zacelio ne znači da je sifilis izlečen ili da osoba ne može preneti infekciju na drugu osobu.

Drugi stadijum sifilisa

Za sekundarni sifilis karakterističan je osip koji se pojavljuje u roku od 4 do 10 nedelja, nakon što se šankr pojavio i ponekad pre nego što je zacelio. Ostali simptomi se takođe mogu pojaviti, indikujući da se infekcija proširila u organizmu. Osoba je visoko zarazna i tokom druge faze. Osip se obično razvija po telu i često su uključeni i dlanovi i tabani. Osip se obično sastoji od crvenkasto braonkastih, malih, čvrstih, ravnih ili izdignutih rana koje su manje od 2cm u prečniku. Ali osip može izgledati kao i drugi mnogi češći problemi na koži. Male, otvorene rane mogu biti prisutne na mukozoidnim membranama. Rane mogu sadržati gnoj, ili mogu biti prisutne vlažne rane koje izgledaju kao bradavice (poznate pod imenom condyloma lata). Osip obično prolazi kroz 2 do 12 nedelja, sam od sebe, bez ostavljanja ožiljaka. Nakon isceljenja, može doći do razlike u boji kože na mestima na kojima je postojao osip u odnosu na ostalu kožu. Ali, samo zato što je prošao osip, ne znači da je sifilis izlečen, a i osoba i dalje može preneti infekciju na zdravu osobu.

Kada se sifilis raširi po telu, osoba može imati i sledeće simptome:

- ▶ Povišena temperatura obično niža od 38 stepeni.
- ▶ Upala grla (otečeno grlo).
- ▶ Neodređen osećaj slabosti ili nelagode kroz celo telo.
- ▶ Gubitak kilaže (pad telesne težine).
- ▶ Gubitak parčica kose, posebno na obrvama, trepavicama i na temenu.
- ▶ Oticanje limfnih čvorova.

Tokom drugog stadijuma sifilisa, infekcija može zahvatiti i mozak, kičmenu moždinu i nerve. Ovo može dovesti do oticanja i upale membrane koja prekriva mozak i kičmenu moždinu (meningitis) i može dovesti do oštećenja krvnih sudova koji snabdevaju nerve. Rezultat može biti glavobolja, ukočenje vrata, problemi sa vidom ili sluhom, nadraženost, paralizu, nejednake reflekse i neregularnost (različitu veličinu) zenica.

Zbog činjenice da postoje druge bolesti sa sličnim simptomima, precizna dijagnoza je veoma važna za uspešno lečenje sifilisa.

Hepatitis B

Hepatitis B spada u kategoriju bolesti koje uzrokuju zapaljenje jetre. Može biti akutni, koji traje manje od 6 meseci i nakon tog perioda prolazi, ili hronični hepatitis B, koji traje duže od 6 meseci. Virus može biti miran u organizmu decenijama, bez ikakvih vidljivih fizičkih simptoma. Hepatitis spada u polne infekcije, iako se često stavlja u kategoriju polne bolesti (polno prenosive bolesti), s obzirom da se često prenosi polnim odnosom.

Prenošenje hepatitisa B

Tragovi virusa kod inficiranih od hepatitisa B su pronađeni u pljuvačkoj, spermi, izmetu, i naravno u krvi. Ipak, ova bolest se ne može preneti kašljanjem, kao ni kivanjem.

Vaginalni seksualni odnos, kao i analni seksualni odnos su dokazani načini za prenošenje ovog virusa. Postoje sumnje da se hepatitis B može preneti i putem oralnog seksa, ali za sada ne postoje pouzdani dokazi. Teoretski, rizik postoji. Takođe, ova bolest se može preneti

putem oro-seksualnog odnosa, tj. putem nadraživanja partnerovog anusa jezikom. Ovakva vrsta seksualne stimulacije je češća kod homoseksualnih parova.

Rođenjem i dojenjem novorođenčeta se takođe može preneti ovaj virus, ukoliko je majka zaražena.

Kod odraslih koji se zaraze virusom, telo će u više od 85% slučajeva uspeti da proizvede odgovarajuća antitela za borbu protiv virusa i da se odbrani. Ovaj procenat je nešto niži za mlađe osobe i opada sa godinama.

Hepatitis B Simptomi

Simptomi hepatitisa B se razlikuju u zavisnosti od toga da li se radi o akutnom ili hroničnom obliku Hepatitisa B. Skoro sve bebe i deca, kao i 50% odraslih koji su tek dobili infekciju nemaju nikakvih simptoma. Simptomi obično počinju 6 nedelja do 6 meseci nakon izloženosti virusu (u proseku 2 meseca). Dužina bolesti varira; Većina ljudi se oporavi kroz tri nedelje.

Kod odraslih, rani simptomi (simptomi akutnog hepatitisa) su:

- ▶ loše zdravlje (osećate se loše, ali ne dovoljno da biste mogli da tvrdite da ste bolesni)
- ▶ gubitak apetita
- ▶ muka (gađenje)
- ▶ iscrpljenost
- ▶ povraćanje

- ▶ bolovi u mišićima
- ▶ abdominalni grčevi (bolovi u stomaku ili sa strane)
- ▶ blaga groznica (viša temperatura sa drhtavicom)
- ▶ tamnožuti urin ili braon boja urina
- ▶ bleđa ili beličasta boja stolice
- ▶ žutica (žutilo beonjača ili kože)

Osoba koja ima hepatitis B može pokazati sve ili samo neke od gore navedenih simptoma. Kod više od 90% beba, 50% dece, i 5% odraslih sa akutnim hepatitisom B će se razviti hronični, odnosno dugotrajna infekcija. Ukoliko ova polna bolest pređe u hroničan oblik, jetra počinje da pati od stalnih upala, što ako se ne leči, može da dovede do ciroze jetre ili raka jetre. Uglavnom se bolest može držati pod kontrolom, ali se u jako malom procentu slučajeva dešava i fatalan ishod.

Infekcija bilo kojom vrstom hepatitisa se može utvrditi testom krvi. Ako su rezultati testa na Hepatitis B pozitivni, vaš doktor će identifikovati tip virusa i propisati vam odgovarajuću terapiju. Ponekad se zahteva biopsija jetre kako bi se ustanovilo koliko je opasan stepen bolesti.

Vakcina protiv hepatitisa B

Vakcina protiv hepatitisa B se od kraja 2005-e godine redovno daje novorođenim bebama i deci uzrasta 12 godina (šesti razred osnovne škole). Takođe, ova vakcina se daje i rizičnim grupama: hemofiličari, bolesnici na dijalizi, seksualni partneri pozitivnih na Hepatitis B, štićenici ustanova socijalne zaštite, insulin zavisnih bolesnika od šećerne bolesti, novorođenčad majki pozitivnih na hepatitis B.

Naša preporuka je da se LGBT osobe vakcinišu protiv hepatitisa B, a to mogu uraditi u svakom zavodu za javno zdravlje, institutu za javno zdravlje, studentskoj poliklinici ili gradskom zavodu za javno zdravlje. Za kontakte se možete obratiti i Asocijaciji DUGA.

Saveti za bezbedan seksualni odnos.

- ▶ Uvek koristite kondom kao zaštitu, prilikom svakog seksualnog odnosa (analnog, vaginalnog, oralnog). Prilikom svakog analnog seksualnog odnosa, uz kondom **obavezno koristite** samo lubrikant na bazi vode (podmazivač), kreme i lubrikanti na bazi ulja nisu adekvatni i mogu izazvati oštećenje i pucanje kondoma. Kondom je najsigurnija zaštita od seksualno prenosivih bolesti. Latex i poliuritan kondomi ne dozvoljavaju seksualno prenosivim virusima da se probiju, te predstavljaju pouzdanu zaštitu od ovih bolesti. Kondomi od životinjskog tkiva ne pružaju zaštitu od polno prenosivih bolesti.
- ▶ Obratite pažnju na simptome seksualno prenosivih bolesti, kao što su neobičan sekret, ranice, crvenilo, ili uvećanja u genitalnim predelima i bol prilikom uriniranja.
- ▶ Nemojte imati više seksualnih partnera istovremeno. Najbezbedniji je seks sa jednim partnerom kome ste jedini seksualni partner. Svaki put kada uključite novog seksualnog partnera, izloženi ste svim bolestima koji on/ona ili njihovi seksualni partneri potencijalno imaju. Rizik od seksualno prenosivih bolesti se povećava ukoliko imate više seksualnih partnera u isto vreme.
- ▶ Ponašajte se odgovorno. Izbegavajte seksualni kontakt ukoliko imate simptome infekcije ili se lečite od seksualno prenosivih bolesti ili HIV-a. Ukoliko vi ili vaš partner imate herpes, izbegavajte seks kada je prisutna eksterna manifestacija i koristite uvek kondome.

Ukoliko se dogodi da vam kondom pukne tokom seksualnog odnosa ili ga ipak niste koristili, jako je važno da se savetujete i testirate. Ta usluga u Srbiji se zove dobrovoljno i poverljivo savetovanje i testiranje (DPST). Ovu uslugu vam na terenu ili u svojim prostorijama može pružiti i osoblje Asocijacije DUGA. Savetujemo vam da i pre seksualnih odnosa prođete naše savetovanje, kako bi se adekvatnije upoznali sa rizicima i zaštitom. DPST možete obaviti i u svakom zavodu i institutu za javno zdravlje u Srbiji, kao i studentskim poliklinikama ili gradskim zavodima. Ova usluga je besplatna i da bi se pružila klijent/klijentkinja ne mora da pokaže ni jedan dokument.

Vrlo je bitno da što pre saznate ukoliko ste se inficirali HIV-om ili nekom drugom PPI. Saznavanje HIV statusa omogućava pojedincu da:

- ▶ Menja ponašanje rizično za HIV infekciju ka manje rizičnom ponašanju i ponašanju bez rizika;
- ▶ Ranije pristupi lečenju, podršci i drugim servisima koji pomažu promenu rizičnog ponašanja;
- ▶ Ima pristup intervencijama koje smanjuju rizik prenošenja HIV-a sa majke na dete;
- ▶ Razume i bolje se nosi sa HIV infekcijom;
- ▶ Planira svoju budućnost.

Dobrovoljno poverljivo savetovanje i testiranje na HIV i PPI podrazumeva poverljiv razgovor klijenta i savetnika da bi se klijent izborio sa sopstvenim dilemama, brigom, stresom i/ili strahom koji je povezan sa HIV infekcijom i da bi doneo ličnu odluku vezanu za HIV. Ovaj interaktivan proces omogućava osobama da prepoznaju sopstveni rizik za prenošenje HIV infekcije, pomaže u donošenju odluke (da li se testirati ili ne) i obezbeđuje podršku u trenutku dobijanja rezultata testa na HIV.

Proces savetovanja bi trebalo uvek da se sastoji od savetovanje pre i posle testiranja na HIV, ali i od kontinuiranog savetovanja dokle god postoji potreba za njim. Efekat razgovora savetnika i klijenta, u kome su najdominantnije komponente podrška, verovanje i bezrezervno poverenje, ima velike mogućnosti da kod klijenta izmeni ponašanje od rizičnog ka bezbednom.

Ekonomska bezbednost:

Nezaposlenost i nizak životni standard stvaraju svakodnevno nesigurno okruženje za ljude, a posebno za osetljive grupe. Ekonomska nesigurnost naročito može nepovoljno uticati na LGBT mlade, s obzirom na visok stepen porodičnog nasilja u populaciji. Ova nesigurnost izaziva nemogućnost pojedinaca i grupa da planiraju svoju budućnost i da se osećaju bezbedno po pitanju samog postojanja te budućnosti i mogućnosti ispunjenja osnovnih ljudskih potreba.

Osim toga, ekonomska nesigurnost je u velikoj meri smatrana uzrokom drugih aspekata nesigurnosti, uključujući migraciju mladih, nedostatak roditeljskog nadzora, nemogućnost da se učestvuje u političkom i društvenom životu itd.

Dodatno, pojedine ranjive grupe su zbog diskriminacije isključene sa tržišta rada, isključene iz drugih javnih dobara, kao što su politički, obrazovni i kulturni život, a prisutna je i generacijska isključenost iz ekonomskih aktivnosti.

Dešava se da LGBT osobe, zbog straha od stigme i diskriminacije ne izlaze na tržište rada, jer smatraju da će u radnom kolektivu njihova seksualna orijentacija ili rodni identitet biti pre otkriveni. Takođe, jedan broj LGBT osoba pri biranju svojih profesija odustaje od izbora profesije koju bi želeli da rade sa mišlju da je kao pripadnici i pripadnice LGBT populacije ne mogu obavljati. Recimo da ne mogu raditi kao učitelji, profesori ili nastavnici u školama, jer bi mogli da izazovu

negodovanje roditelja svojih učenika i učenica, ali i same dece i drugog nastavnog osoblja.

Jedan broj klijenata i klijentkinja Asocijacije DUGA izjavljuje da im roditelji uskraćuju školovanje zato što pripadaju LGBT populaciji ili da im uskraćuju druga ekonomska prava u odnosu na drugu decu u porodici.

Uvek imajte na umu da roditelji imaju obavezu da izdržavaju maloletno dete. Ako odlučite da studirate, obaveza roditelja traje dok ne završite fakultet, a najkasnije do vašeg 27. rođendana (naravno, samo ako postoje opravdani razlozi za to: ako obnavljaš godinu za godinom bez namere tu bilo šta da menjaš, imaju pravo da prestanu sa finansiranjem). Naravno finansiranje vašeg školovanja zavisi i od finansijskih mogućnosti vaših roditelja.

Roditelji/usvojitelji dužni su da izdržavaju svoje punoletno dete samo dok je nesposobno da radi a nema sopstvenih sredstava za život, ili ako je na redovnom školovanju, a ima manje od 26 godina.

Ako roditelji nisu živi, ili ako nemaju dovoljno novca za izdržavanje, ovu obavezu preuzimaju ostali krvni srodnici u pravoj ushodnoj liniji – dede i babe, pradede i prababe i tako dalje.

Obaveza izdržavanja uopšte ne znači da roditelji moraju da ti daju pare za letovanje – barem ne po svaku cenu, ali ako to čine vašoj braći i sestrama koji nisu LGBT, a vama ne iz tih razloga, prema vama vrše ekonomsko nasilje.

Visina i struktura izdržavanja određuju se u skladu sa potrebama deteta (koje dalje zavise od „godina, zdravlja, obrazovanja, imovine, prihoda, te drugih okolnosti od značaja za određivanje izdržavanja“ deteta), ali i u skladu sa mogućnostima roditelja, koje se određuju prema njihovim приходima, mogućnostima za zaposlenje i sticanje zarade, imovine, ličnih potreba.

Upravljanje i raspolaganje imovinom deteta

Dok dete ne napuni 15 godina, pravo upravljanja njegovom imovinom imaju roditelji. Posle toga, dete ima pravo da slobodno raspolaže zaradom i imovinom koju je steklo svojim radom, ali uz obavezu da deo novca odvoja za svoje izdržavanje i izdržavanje maloletnog brata ili sestre. Ako je dete punoletno, ono tu obavezu ima u svakom slučaju, a ako je maloletno, samo ukoliko roditelji nisu živi ili nemaju sredstava za izdržavanje.

Uvek moraš imati na umu da je tvoje školovanje tvoja egzistencija i da od njega zavisi ceo tvoj život. Zbog toga je jako bitno da školu pohađaš. Ako zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u školi ili na fakultetu imaš problema, te probleme prijavi kako bi školovanje mogao/mogla nesmetano nastaviti. Pronađi osobu, instituciju ili organizaciju koja ti može biti podrška u školovanju.

Ako imaš problema prilikom zapošljavanja ili u toku radnog odnosa zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, ili sumnjaš da možeš imati, obrati nam se da zajedno te probleme rešimo ili predu predimo.

Ukoliko misliš da zato što pripadaš LGBT populaciji, ne možeš da obavljaš neki posao koji inače želiš da radiš, pa si u nedoumici oko daljeg školovanja, važno je da znaš da tvoja seksualna orijentacija ili rodni identitet ne treba da utiču na tvoj izbor zanimanja i školovanja, jer možeš da radiš svaki posao za koji si sposoban/sposobna, kao i svaka druga strejt osoba.

Asocijacija DUGA ima svoju programsku liniju „Ekonomsko osnaživanje LGBT osoba“, pa nam se uvek možeš javiti da ti pomognemo ako imaš nekih nedoumica ili problema u vezi sa svojom ekonomskom bezbednošću o kojoj govorimo u ovom delu priručnika.

---

4. Preporuke ukoliko se desi ugrožavanje bezbednosti:

Ukoliko ste u situaciji da vam se nasilje dešava i/ili ste u situaciji neposredne opasnosti po vaš život, najvažnije je da hitno pozovite policiju i/ili hitnu pomoć, na osnovu vaše brze procene, šta vam je u tom trenutku potrebnije.

Ne upuštajte se u tuču. Iako je previše očigledan, najsigurniji način da se pobedi u tuči jeste da se uopšte ne upuštate u istu. U velikoj većini slučajeva, dobićete neku vrstu upozorenja pre fizičkog napada. Ako možete da rešite svađu bez potrebe za tučom, uradite to. Nemojte da vaš ego bude važniji od vaše bezbednosti. U verbalnom sukobu koji može da postane nasilan, ostanite mirni i pribrani i zauzmite čvrst stav koji će vas odbraniti i zaštititi. Budite neutralni i nemojte se sukobljavati. Na primer, ako vas neko vređa, omalovažava i proziva, možete samo da ga ignorišete i polako odete sa rizične lokacije, to je bolje od mogućnosti da vas fizički ugrozi.

Upoznajte se sa okruženjem. Pored različitih objekata koji mogu da posluže kao zaklon ali i predmet odbrane, vrlo je važno i da znate gde možete da pobjegnute – naročito kad ste brojčano nadjačani. U potpunosti iskoristite sva vaša čula. Nemojte samo gledati okolo – iskoristite senke i odraze u svoju korist. Ako ste brojčano nadjačani u sukobu ili prosto ne želite da se tučete, što je naša preporuka, onda prvom prilikom koja vam se ukaže pobjegnite prema dobro osvetljenim javnim mestima gde ima ljudi. Prilikom bežanja usred sukoba, pokušajte da zaustavite vaše protivnike koliko god je to moguće: **Blokirajte ih preprekama.** Ako uspete da vam kanta za đubre, automobil, autobus ili drugo, budu prepreka između vas i napadača, tim bolje.

Bežite između uskih staza i prolaza kao na primer između automobila na parkiralištu, trčite duž uskog stepeništa ili trčite kroz uzak hodnik. Ovo će sprečiti napadače da se okupe oko vas.

Ako znate da ne možete da im pobegnete, i ne pokušavajte. Ako vas uhvate (posebno kad ima više napadača), verovatno će intezitet napada biti jači, a vi umorniji, zbog nedostatka energije koju ste utrošili trčeći. Jedan ili dva protivnika koji trče za vama isto tako mogu da budu umorni, ali oni koji su ostali iza vas će odmorniji i zadavaće jače udarce.

Udaljite se od vašeg protivnika, ne dopuštajući da vam se približi dovoljno za napad. Napadač treba da smanji razdaljinu između vas da bi mogao da vas napadne. Ako ste izvan dohvata to znači da ne može da vas udari. Pokušajte da ostanete 'izvan njegove strane' (tj. sa strane, a ne direktno ispred njega). Zapamtite da mogu sami sebi da budu prepreka. Čak i ako samo ispružite ruke i zauzmete stav tipa „udalji se“, time ćete staviti nešto između vas i vašeg protivnika.

Tehnike samoodbrane su korisne za kupovanje vremena dok ne dođe prva pomoć, policija ili neko treći.

Budite što glasniji. Nemojte da se plašite da vičete za pomoć ili da uzviknete 'vatra!' (ljudi će verovatno brže reagovati na vatru zato što će hteti da gledaju, i verovatno neće hteti da se mešaju ako uzviknete nešto drugo). Ovim ćete skrenuti pažnju na vašeg napadača čemu se on nije nadao. To će ga takođe zbuniti i uspaničiće se tako da neće biti toliko koncentrisan na borbu.

Pobegnite čim vaš(i) protivnik(ci) budu onesposobljeni. Pozovite policiju ili obavestite neku drugu nadležnu službu što pre. Obavestite ih gde se nalazite, gde se napad desio i opišite napadače.

U slučaju fizičkog napada više lica na vas, ako se nalazite u oborenom (ležećem) položaju, trudite se da maksimalno štitite vitalne delove tela, pre svega glavu, grudni koš i stomak. Najbolje ih štitite u sklupčanom položaju, tako što savijene noge maksimalno približite bradi i grudima, a ruke su vam savijene preko glave.

Ako protivnik oseti da ispoljavamo strah prema njemu, on je u znatnoj prednosti i biće mu lakše da nas savlada. U svakom slučaju, treba uzeti mobilni telefon čisto da on vidi da nekoga zovete. Možete i mahati nekome s druge strane ulice, čak i ako tog nekog nema da biste ga obeshrabrili da vas napadne

Ako vas neko prati u mraku, ne treba ubrzavati korak, ne treba bežati, jer tada još više izazivate napadača. Treba zastati, proceniti situaciju, nekad i krenuti ka njemu ili njima, to ih može zbuniti.

Šta kaže zakon

Naš Krivični zakonik sadrži posebne odredbe o samoodbrani,

Samoodbrana je zapravo nužna odbrana i to je ona odbrana koja je neophodno potrebna da učinilac od svog ili tuđeg dobra odbije istovremeni protipravni napad.

Vi ne smete da zloupotrebite pravo na nužnu odbranu, ne smete da isprovocirate napad da biste se branili od napada, a onda se pozvali na nužnu odbranu. Dakle, **da bi neko reagovao u nužnoj odbrani i da bi to značilo da za njega nema krivičnog dela, potrebno je da reaguje na napad tako što ga odbija, ali napad mora da bude istovremen sa odbranom.**

Nužna odbrana znači isključenje protipravnosti dela, što znači da je žrtva imala pravo da se na taj način u datom slučaju odbrani. Dakle, nema krivičnog dela i donosi se oslobađajuća presuda za žrtvu.

Ukoliko ste doživeli fizičko nasilje, odmah pozovite policiju i hitnu pomoć. U bolnici obavezno tražite sva dokumenta vezana za povrede u slučaju sudskog procesa i dokazivanja krivičnog dela.

Prijava nasilja.

Svako može i treba da prijavi nasilje. Prijava se može uputiti: policiji, centru za socijalni rad ili javnom tužilaštvu, bez obzira na oblik nasilja o kojem je reč. Svi ovi organi dužni su da obaveste jedni druge o tvojoj prijavi.

Ako se plašiš da odeš u policiju, tužilaštvo ili centar za socijalni rad, ili te nasilnik u tome sprečava, možeš da kažeš svom lekaru, nastavniku, prijaviš udruženju građana i građanki poštaru ili bilo kom državnom službeniku s kojim si u kontaktu u okviru njegove službene dužnosti — da si žrtva nasilja, a on je dužan da to prijavi odgovarajućem organu (ako to ne učini, preti mu zatvorska kazna).

Ko god da prijavljuje nasilje, treba da se potruži da do dolaska policije na mesto događaja sačuva tragove nasilja, predmete kojima je ono počinjeno i druge dokaze, naravno, ukoliko je to bezbedno.

Važno je znati da je dovoljna samo sumnja da je nasilje moguće; nećeš trpeti nikakve zakonske posledice ako se ispostavi da se nasilje koje si prijavila/prijavio, nije desilo, osim ukoliko se otkrije da si svesno i namerno lagala/lagao. To je krivično delo lažnog prijavljivanja, kažnjivo zatvorom do tri godine.

Kome uputiti prijavu.

U hitnim slučajevima, pogotovo kada je reč o fizičkom i seksualnom nasilju, najbolje je da se obratiš policiji, jer ona radi 24 sata dnevno, a obavezna je da odmah dođe na lice mesta ako dobije prijavu o nasilju koje još traje ili se upravo završilo, kao i ukoliko je žrtva dete. Kada okrenete **192** i kažete lokaciju na kojoj se nalazite, povezaće vas sa

nadležnom policijskom stanicom. Ako policija ne dođe, treba da se obratiš tužilaštvu (tužilac, između ostalog, može i da naredi policiji da ipak izađe na teren). Protiv policijskog službenika koji se oglužio o tvoju prijavu možeš da podneseš pritužbu.

Policiju treba da obavestite o sledećem:

- ▶ Šta se desilo
- ▶ Koja vam opasnost preti
- ▶ Ime i/ili izvršioca
- ▶ Lokaciju gde se nasilje desilo
- ▶ Posledice
- ▶ sredstva izvršenja nasilja
- ▶ ime i/ili opis svedoka

Ukoliko je nasilnik neko ko vam je blizak, član porodice ili domaćinstva, savetujemo da:

- ▶ ne prihvatate provokaciju nasilnika
- ▶ se ne raspravljate sa njim ili, iz straha, da potvrđujete sve što nasilnik kaže policiji
- ▶ ukoliko se plašite nasilnika, tražite da razgovarate sa policajcem nasamo, kako biste se osećali sigurnije
- ▶ ukoliko nasilnik poseduje oružje, zahtevate od policije da mu se oduzme

- ▶ ukoliko ste izbačeni iz stana od strane nasilnika, tražite od policije da vam omoguće da uđete u stan ili da uzmete svoje lične stvari

Insistirajte da sve što kažete uđe u zapisnik, uključujući i opis povreda koje ste zadobili. Zapisnik potpišite tek pošto ga pročitate i pošto se uverite da je u zapisnik uneto ono što ste rekli policiji.

Ukoliko vaša izjava nije uneta u zapisnik u celosti ili je vaš iskaz izmenjen, na zapisnik možete staviti primedbu. Tražite od policije kopiju zapisnika. Ovaj korak je bitan, jer će zapisnik biti dokaz u sudskom postupku.

Ukoliko ste zbog težine pretrpljenih povreda prvo pozvali službu hitne pomoći, zatražite od lekara koji vas je primio da o slučaju nasilja obavesti policiju.

Ukoliko niste sigurni da je lekar to učinio, po obavljenom lekarskom pregledu, sami prijavite slučaj nasilja policiji. Ukoliko ste zbog težine pretrpljenih povreda prvo pozvali službu hitne pomoći, zatražite od lekara koji vas je primio da o slučaju nasilja obavesti policiju.

Ukoliko niste sigurni da je lekar to učinio, po obavljenom lekarskom pregledu, sami prijavite slučaj nasilja policiji.

Ukoliko ste prvo pozvali policiju, možete od njih tražiti da vas odvezu do najbliže dežurne zdravstvene ustanove.

Savetujemo da se uvek javite lekaru i da sami ne procenjujete da li vam je lekarska pomoć neophodna.

Odmah nakon lekarskog pregleda, tražite lekarski izveštaj o evidentiranim povredama. Originalni lekarski izveštaj ostavite kod sebe, a policiji dostavite kopiju.

Informišite se o tome da li je i kada podneta krivična prijava. U slučaju da policija nije podnela krivičnu prijavu, podnesite je sami nadležnom javnom tužilaštvu.

Ukoliko je reč o psihičkom ili ekonomskom nasilju, najbolje je da se obratiš centru za socijalni rad, jer za te oblike nasilja policija često nije dovoljno stručna da utvrdi šta jeste nasilje, a šta nije.

Tvoja prijava trebalo bi svakako da završi u javnom tužilaštvu (osim u slučaju nekih od oblika ekonomskog nasilja koji se, ako su počinjeni u okviru porodice, ne gone po službenoj dužnosti, kao što je krađa, prevara ili zloupotreba poverenja, kada ćeš morati da podneseš privatnu krivičnu tužbu), ali možeš i direktno njemu da se obratiš. U slučaju seksualnog nasilja prema bračnom ili vanbračnom partneru, tužilac ne može goniti nasilnika bez saglasnosti žrtve.

Naravno, ma kojem organu da prijaviš nasilje, ako on ne reaguje, obrati se nekom drugom od ovde navedenih. Isto tako, ukoliko ti je tako lakše ili državni organi ne reaguju, možeš se obratiti nekom LGBT udruženju građana i građanki.

Kako se prijavljuje nasilje?

Prijavu možeš uputiti usmeno, bilo tako što ćeš lično otići u policiju, centar za socijalni rad ili tužilaštvo, kao i u pisanoj formi (pri čemu možeš da je podneseš lično ili pošalješ poštom ili mailom), ili tako što ćeš ih pozvati telefonom. Telefonska i pisana prijava mogu da budu anonimne, ali se takve prijave podrobno proveravaju pre nego što se na njih reaguje. Državni organi najbrže će reagovati ako im prijaviš nasilje pod punim imenom i prezimenom i kažeš im sve što znaš o tome.

Ukoliko prijavu podnosiš usmeno, pripremi se da odgovaraš na pitanja koja će ti postaviti.

Ko ima obavezu da prijavi nasilje?

Svi državni organi, organi lokalne vlasti, javna preduzeća i ustanove dužni su da prijave svako krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, bez obzira na to kako su za njega saznali. U suprotnom, službena i odgovorna lica u njima mogu biti kažnjena zatvorom.

Takođe, zatvorom može biti kažnjena svaka osoba koja sazna a ne prijavi da se priprema krivično delo za koje je predviđena kazna veća od pet godina zatvora, ako je za pripreme saznala u trenutku kada je nasilnik još mogao biti sprečen, a on potom zaista izvrši nasilje. U slučaju porodičnog nasilja, ova obaveza prijavljivanja važi za svako fizičko ili seksualno nasilje (osim lake telesne povrede), pogotovo ono čije su žrtve maloletnici ili trudnice.

Važni brojevi telefona koje uvek treba znati:

1. Hitna pomoć – 194
2. Policija – 192
3. Centar za socijalni rad – možete nazvati Asocijaciju DUGA za kontakt stručne radnice/radnika koji su prošli naše treninge, sa cele teritorije Srbije.
4. Asocijacija DUGA – 064 25 29 181

---

5. Nadležnosti institucija

Kako biste znali kada i kome treba da prijavite nasilje, diskriminaciju ili samo sumnju na iste, u ovom delu priručnika možete videti koje su sve nadležnosti institucija. Naravno za podršku u prijavljivanju i odlazak u institucije se uvek možete obratiti i Asocijaciji DUGA ili nekom drugom udruženju građanki i građana.

Policija

- ▶ Prima prijave nasilja na poziv građana ili službenih lica, praveći procenu prioriteta.
- ▶ Izlazi na teren po pozivu, prikuplja dokaze, uzima izjavu svedoka i aktera događaja, sačinjava službenu belešku i obaveštava zame-nika tužioca.
- ▶ Ukoliko policija ne izađe da interveniše, možete da se obratite tu-žilaštvu i da istovremeno podnese pritužbu na rad policije (u roku od 30 dana).
- ▶ Kada žrtva ima vidljive povrede, policija je u obavezi da pozive hit-nu pomoć.
- ▶ Vršiti procenu rizika.
- ▶ Obaveštava nadležno tužilaštvo o prijavi i svim prikupljenim po-dacima. Ako je osoba maloletna, ako je u pitanju porodično nasilje ili je osoba štíćenik sistema socijalne zaštite, policija je dužna da obavesti i nadležni centar za socijalni rad, a po nalogu tužilaštva vrši i procenu za privođenje.

- ▶ Može da udalji nasilnika, privede ga na saslušanje ili pritvori prema postojećoj proceduri.
- ▶ Piše krivične i prekršajne prijave protiv počinioca krivičnog ili prekršajnog dela.

Centar za socijalni rad

- ▶ Organizuje odlazak na teren (po potrebi sa policijom, patronažnom službom, hitnom pomoći);
- ▶ Informiše žrtvu o njenim pravima, pruža neophodne informacije o mehanizmima, taktikama koje koristi počinilac nasilja, pomaže žrtvi da prepozna vrste nasilja koje je preživela, da ih imenuje, informiše je o nadležnostima drugih institucija u kojima može dobiti pomoć.
- ▶ Upućuje žrtvu u druge institucije, a nekada stručni radnik i odvodi žrtvu u drugu instituciju.
- ▶ Podnosi tužbu sudu za izricanje mera zaštite.
- ▶ Dostavlja sudu nalaz i stručno mišljenje u postupcima za izricanje mera zaštite.
- ▶ Dostavlja nalaz i stručno mišljenje policiji, osnovnom i višem javnom tužilaštvu u postupcima u kojima se podnosi krivična prijava protiv počinioca nasilja, kao relevantne dokaze kojima raspolaže.
- ▶ Motivira žrtvu da učestvuje u sudskom postupku i pruža informativnu i psihološku podršku tokom postupka.
- ▶ Kontaktira sa zaposlenima u drugim institucijama koji učestvuju u planiranju zaštite žrtava i mera prema nasilniku i sačinjava plan usluga i mera i prati njegovu realizaciju.

- ▶ Poziva policiju kako bi se osigurala bezbednost žrtava i zaposlenih ukoliko proceni da je ona ugrožena.

Javno tužilaštvo

- ▶ Po službenoj dužnosti tužilaštvo goni počinioca.
- ▶ Zamenik javnog tužioca odlučuje o daljim postupcima, da li se počinilac krivičnog dela privodi ili ne. Ta odluka zavisi od toga da li je nasilnik vršio krivična dela, koji stepen nasilja, da li postoji stalna opasnost od ponavljanja dela.
- ▶ Ukoliko su u slučaj uključena deca ili maloletne osobe, obezbeđuje da uvek bude obavešten centar za socijalni rad.
- ▶ Kordinira rad policije u prikupljanju dokaza.
- ▶ Podnosi optužni predlog.
- ▶ Podnosi tužbu za izricanje mera zaštite od nasilja u porodici, ukoliko je slučaj nasilja u porodici.
- ▶ Učestvuje u sudskim postupcima-krivičnim i parničnim u kojima je podnosilac tužbe.

Pravosudni organi

- ▶ Efikasno i delotvorno koriste sve zakonske mogućnosti kako bi se obezbedila zaštita žrtava.
- ▶ Označavaju hitnim i postupaju brzo u svim predmetima vezanim za nasilje u porodici.

- ▶ Otkrivaju i prikupljaju podatke o slučaju, traže neophodne informacije o svim akterima slučaja od relevantnih institucija u zajednici (policija, centar za socijalni rad, prekršajni sud i tužilaštvo)
- ▶ Tokom vođenja postupka informišu stranku - žrtvu o njenim pravima, kao i izvršioca nasilja o mogućoj zakonskoj odgovornosti.
- ▶ Tokom vođenja postupka, a na osnovu procene ugroženosti žrtve od izloženosti nasilju pri dolasku na sud i unutar suda, omogućavaju žrtvi fizičku zaštitu u saradnji sa obezbeđenjem suda ili policijom.
- ▶ Na osnovu podataka o proceni ugroženosti žrtve od ponovljenog nasilja razmatraju celishodnost zadržavanja ili određivanja pritvoru za počinioca.
- ▶ Dostavljaju obaveštenja o pokretanju postupka i presudama svim relevantnim službama (posebno policiji i centru za socijalni rad).
- ▶ Dostavljaju presude o izrečenim merama zaštite od nasilja u porodici centru za socijalni rad koji vodi propisanu evidenciju, a centar za socijalni rad ovu informaciju prosleđuje policiji.

Zdravstvene ustanove

- ▶ Fizičko zbrinjavanje žrtava nasilja i psihološka podrška u cilju smanjenja traume.
- ▶ Medicinska dokumentacija o povredama koju popunjava lekar dostavlja se kao dodatak prijavi predstavlja važan dokazni materijal. Ovu dokumentaciju obavezno tražite i pregledajte da li su tačno upisane sve povrede.

- ▶ Važno da lekar tačno opiše povrede (starost, veličina, oblik, tačno mesto povrede...) da bi se kasnije utvrdilo da li to odgovara iskazu žrtve. Uz izveštaj o povredama dostavlja se izveštaj psihijatra.

Vaspitno-obrazovne ustanove

- ▶ Prosvetni radnici (vaspitači, nastavnici i stručni saradnici) u svakodnevnom radu sa decom identifikuju učenike koji su direktne ili indirektne žrtve nasilja.
- ▶ Saznanje o postojanju nasilja ili sumnju na nasilje moraju prijaviti nadležnom centru za socijalni rad.
- ▶ U obavezi su da formiraju pisanu dokumentaciju o deci i žrtvama nasilja;
- ▶ Pedagoško - psihološka (PEPSI služba) pruža pomoć detetu u prevazilaženju traumatskog iskustva.

Udruženje građanki i građana Asocijacija DUGA

- ▶ Asocijacija DUGA je udruženje građanki i građana, koje je osnovano od strane LGBT osoba i kojim rukovode LGBT osobe i roditelji LGBT osoba. Osnovani smo 2004 godine i od tada imamo jasne pravce delovanja. Naša misija glasi "Asocijacija DUGA je udruženje građana i građanki, koje pruža podršku lezbejkama, gejevima, biseksualnim, transrodnim osobama i njihovim porodicama, da ostvare svoja ljudska prava i žive slobodno i ravnopravno". Mi smo organizacija koja pruža usluge LGBT osobama i njihovim porodicama na teritoriji cele Srbije.

Naše usluge su:

Mobilni zdravstveno-socijalni tim (outreach): Ova usluga podrazumeva dolazak tima Asocijacije DUGA na teren u vreme i na mesto koje je dogovoreno sa korisnikom/korisnicom. Usluge se mogu pružiti u vozilu, zdravstveno-socijalnoj mobilnoj jedinici, u kući/stanu korisnika, na otvorenom ili na svakom mestu koje korisniku odgovara i gde se on/ona bezbedno i prijatno oseća. Dolaskom mobilnog tima, korisnik može dobiti usluge: paranjačke podrške, medicinskih konsultacija, savetovanja i testiranje brzim testovima u cilju prevencije HIV-a i polno prenosivih infekcija, podrške osobama koje žive sa HIV-om, psihosocijalne podrške i praćenja korisnika u državne institucije. Zakazivanje usluge je obavezno, telefonom ili e-mail-om.

Parnjačko savetovalište: Parnjački edukatori su osobe koje poseduju karakteristike ili specifičnosti kao i korisnik ove usluge. U ovom slučaju parnjački edukator je LGBT osoba, sertifikovana za ovu uslugu od strane Ministarstva zdravlja Republike Srbije. Parnjački edukator sa korisnikom razgovara o njegovim problemima, sumnjama, odgovara na pitanja, ali nikada ne sugeriše rešenja, već korisnika ohrabruje da sam nađe rešenje i sam donese odluku. Ova usluga se može pružiti u prostorijama Asocijacije DUGA ili na terenu, na mestu i u vreme prema dogovoru sa korisnikom. Zakazivanje usluge je obavezno, telefonom ili email-om.

Medicinske konsultacije: Epidemiolog pruža zdravstvenu uslugu konsultacija u vezi prevencije, savetovanja i testiranja na HIV/AIDS i polno prenosive infekcije. Ova usluga se može dobiti u prostorijama Asocijacije DUGA ili na terenu, na mestu i u vreme prema dogovoru sa korisnikom. Zakazivanje usluge je obavezno, telefonom ili e-mail-om.

Psihološka podrška: Psiholog i sertifikovani psihoterapeut pruža usluge psihološkog savetovanja, psihoterapije i krizne intervencije

sa pojedincima, parovima ili porodicama (u prostorijama Asocijacije DUGA, na terenu, putem Skype-a i telefona). Ciljevi psihološke pomoći su rešavanje problema i postizanje željene promene kroz empatijsku podršku, osnaživanje i promenu perspektive u sagledavanju problema kako bi se postojeći kapaciteti ličnosti iskoristili za njihovo rešavanje. Psiholog pruža usluge psihološkog savetovanja LGBT osobama, parovima ili roditeljima LGBT osoba. Nastoji da kod klijenta postigne podizanje svesnosti, bolji kontakt sa sobom i drugima, preuzimanje odgovornosti za sopstvene izbore i prihvatanje sebe onakvima kakav jeste. Zakazivanje usluge obavezno, telefonom ili mailom.

Dobrovoljno i poverljivo savetovanje i testiranje: Ovo je proces savetovanja pre i posle testiranja, kao i samog testiranja na HIV/AIDS i polno prenosive infekcije. Uslugu pružaju zdravstveni i ne-zdravstveni radnici sertifikovani od strane Ministarstva zdravlja Republike Srbije. Svaka osoba prolazi proces savetovanja pre testiranja, kada se utvrde rizici i daju saveti kako da se rizici u budućnosti smanje. Nakon saopštavanja rezultata testa sledi savetovanje posle testiranja. Testiranje se vrši brzim testovima, 99.9% senzitivnim, uzima se uzorak krvi iz prsta i rezultat se usmeno saopštava 30 minuta posle uzimanja krvi. Ova usluga se može dobiti u prostorijama Asocijacije DUGA ili na terenu, na mestu i u vreme prema dogovoru sa korisnikom. Zakazivanje usluge je obavezno, telefonom ili e-mail-om.

Podrška osobama koje žive sa HIV/AIDS-om: Pružanje informacija o HIV/AIDS-u, terapiji, zdravstvenim i socijalnim uslugama i institucijama u kojima može dobiti pomoć, zaštitu i negu. Usmeravanje na parnjačkog edukatora, odnosno osobu koja živi sa HIV-om i po potrebi praćenje korisnika u institucije. Pružalac usluge razgovora sa korisnikom o njegovim problemima, sumnjama, odgovara na njegova pitanja, ali nikada ne sugeriše rešenja, već korisnika ohrabruje da sam nađe rešenje i sam donese odluku. Ova usluga se može pružiti u prostorijama Asocijacije DUGA ili na terenu, na mestu i u vreme prema dogovoru sa korisnikom. Zakazivanje usluge je obavezno, telefonom ili e-mail-om.

On-line podrška: Ova usluga podrazumeva da postavljanjem pitanja putem e-mejla, korisnik može dobiti sve informacije o našem radu i uslugama. Takođe, može dobiti informacije koje se inače daju tokom pružanja usluga, paranjačke podrške, medicinskih konsultacija, savetovanja u cilju prevencije HIV-a i polno prenosivih infekcija. Korisnik može zakazati termine za sve usluge koje se pružaju. Korisnici mogu e-mail poslati bilo kada, ali odgovor mogu očekivati u terminu radnog vremena Asocijacije DUGA.

Podrška putem info telefona: Ova usluga podrazumeva da postavljanjem pitanja preko info-telefona, korisnik može dobiti sve informacije o našem radu i uslugama. Takođe, može dobiti informacije koje se inače daju tokom pružanja usluga, paranjačke podrške, medicinskih konsultacija, savetovanja u cilju prevencije HIV-a i polno prenosivih infekcija. Korisnik može zakazati termine za sve usluge koje se pružaju. Korisnici mogu zvati tokom radnog vremena Asocijacije DUGA.

Podrška putem Skype-a: Ova usluga podrazumeva da korisnik može dobiti usluge paranjačke podrške, medicinskih konsultacija, savetovanja u cilju prevencije HIV-a i polno prenosivih infekcija, podrške osobama koje žive sa HIV-om i psihosocijalne podrške, putem Skype-a. Podrška putem Skype-a se može realizovati u periodu kada korisniku odgovara, a zakazivanje se vrši putem telefona ili e-mail-a.

Praćenje korisnika/korisnice u institucije: Ova usluga podrazumeva da predstavnik/predstavnica Asocijacije DUGA prati korisnika u državnu instituciju kao podrška (npr. prilikom prijavljivanja nasilja ili diskriminacije, sudskog procesa, dobijanja zdravstvene, socijalne ili neke druge usluge, itd...). Zakazivanje usluge je obavezno, telefonom ili i-mejlom.

**U cilju zakazivanja i realizacije usluga
možete nas kontaktirati na:**

Adresa: ul. 7 oktobar br. 1 Jevremovac 15001 Šabac

Telefoni: 015/386-297 mobilni: 064/25-29-181

E-mail: asocijaciaduga@mts.rs

Skype name: asocijacija.duga015

Web adresa: www.asocijaciaduga.org.rs

radno vreme: Radnim danima od 09:00 do 17:00

---

6. Literatura

- ▶ Stanarević, S., Ejodus, F. (2009). *Pojmovnik bezbednosne kulture*. Beograd: Centar za civilno-vojne odnose.
- ▶ Stajić, Lj., Mijalković, S., Stanarević, S. (2005). *Bezbednosna kultura*. Beograd: Draganić.
- ▶ Milašinović, R., Milašinović, S., Putnik, N. (2012). *Teorije konflikata*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- ▶ Stajić, Lj. (2013). *Osnovi sistema bezbednosti*. Novi Sad: Pravni fakultet
- ▶ Šmihula, Daniel: *The Use of Force in International Relations*. 2013. ISBN 978-80-224-1341-1. crp. 84.
- ▶ Schechter DS, Willheim E, McCaw J, Turner JB, Myers MM, Zeanah CH (2011). The relationship of violent fathers, posttraumatically stressed mothers, and symptomatic children in a preschool-age inner-city pediatrics clinic sample. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(18), 3699-3719.
- ▶ Butchart A, Kahane T, Phinney Harvey A, Mian M, Furniss T. "Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence" Geneva: WHO and International Society for the Prevention of Child Abuse and Neglect, 2006.
- ▶ Mercy, J.A., Butchart, A., Farrington, D., Cerda, M. (2002). Youth violence. In Etienne Krug, L.L. Dahlberg, J.A. Mercy, A.B. Zwi & R. Lozano (Eds.), *World Report on Violence and Health* pp 23–56. Geneva, Switzerland: World Health Organization.

- ▶ Radoman, J., Radoman, M., Đurđević-Lukić, S., Anđelković, B. (2011). LGBT populacija i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji. Beograd: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija OEBS u Srbiji.
- ▶ Radoman, M. (2016). LGBT perspektiva – izazov za savremenu sociologiju. Sociologija, LVIII (posebno izdanje): 324-345
- ▶ Marks, S. (2006). Global recognition of Human Rights for Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People. Health and Human Rights, 9 (1): 33-42.
- ▶ Bristow, J. (1997): Sexuality, Routledge, London.
- ▶ Buloh L.B., Buloh B. (2004): Сексуални ставови, Фабрика књига, Београд.
- ▶ Dew, B., Myers, J., Wightman, L. (2005): Wellness in Adult Gay Males- Examining the Impact of Internalized Homophobia, Journal of LGBT Issues in Counseling 1 (1), 23-40.
- ▶ Fas, D. (2003): Унутра/изван – геј и лезбејска хрестоманија, Центар за
- ▶ Hinkle, D. (2000): Burning point- How long can a man contain his passion?, Alamo Square Press, New Mexico.
- ▶ American Association for Marriage and Family Therapy. (1991.). AAMFT code of ethics. Washington, DC: AAMFT.

- ▶ American Psychological Association. (1998.). Appropriate therapeutic responses to sexual orientation in the proceedings of the American Psychological Association, Incorporated, for the legislative year 1997. *American Psychologist*, 53(8), 882-939.
- ▶ Anderson, S. (1996.). Addressing heterosexist bias in the treatment of lesbian couples with chemical dependency. In J. Laird & R. Green (Eds.), *Lesbians and gays in couples and families* (pp. 316-340). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- ▶ Bailey, J., Bobrow, D., Wolfe, M., & Mikach, S. (1995.). Sexual orientation of adult sons of gay fathers. Special Issue: Sexual orientation and human development. *Developmental Psychology*, 31(1), 124-129.
- ▶ Bersoff, D., & Ogden, D. (1991.). APA Amicus curiae briefs; Furthering lesbian and gay male civil rights. *American Psychologist*, 46, 950-956.
- ▶ Bigner, J., & Bozett, F. (1990.). Parenting by gay fathers. In F. Bozett & M. Sussman (Eds.), *Homosexuality and family relations* (pp. 155-176). New York:
- ▶ Bozett, F. (1989.). Gay fathers: A review of the literature. In F. Bozett (Ed.), *Homosexuality and the family* (pp. 137-162). New York: Harrington Park

- ▶ Press.Buhrke, R. (1989.). Female student perspectives on training in lesbian and gay issues, *Counseling Psychologist*, 17, 629-636.
- ▶ Canadian Psychological Association. (1995.). Canadian code of ethics for psychologists. [On-line]. Available: <http://www.cycor.ca/Psych/ethics/html>
- ▶ Caywood, C. (1993.). Reaching out to gay teens. *School Library Journal*, 39(4), 50.
- ▶ Chan, C. (1995.). issues of sexual identity in an ethnic minority: The case of Chinese American lesbians, gay men, and bisexual people. In A. DiAugelli & C. Patterson (Eds.), *Lesbian, gay, and bisexual identities over the life span* (pp.87-101). New York: oxford University Press.
- ▶ DiPlacido, J. (1998.). Minority stress among lesbians, gay men and bisexuals: A cosequence of heterosexism, homophobia, and stigmatization. In G. Herek (Ed.), *Psychological perspectives on lesbians, gay men, and bisexuals* (pp.138-159). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- ▶ Golombok, S., & Tasker, F. (1994.). Children in lesbian and gay families: Theories and evidence. *Annual review of Sex Research*, 5, 73-100.

- ▶ Klein, F., Sepekoff, B., & Wolf, T. (1995.). Sexual orientation: A multi-variable dynamic process. *Journal of Homosexuality*, 11(1/2), 35-49.
- ▶ Klinger, R. (1996.). Lesbian couples. In R. Cabaj & T. Stein (Eds.), *Textbook of homosexuality and mental health* (pp. 339-352). Washington, DC: American Psychiatric Press.
- ▶ Kurdek, L. (1988.). Perceived social support in gays and lesbians in cohabiting relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 504-509.
- ▶ Laird, J. & green, R.J. (1996.). Lesbians and gays in couples and families: central issues. In J. Laird & R.J. Green (Eds.), *lesbians and gays in couples and families* (pp. 1-12). San Francisco: Jossey Bass.
- ▶ Meyer, I. (1995.). Minority stress and mental health in gay men. *Journal of Health and Social Behavior*, 7, 9-25.
- ▶ National Association of Social Workers. (1996.). Code of ethics of the National Association of Social Workers. [On-line] Available: <http://www.ss.msu.edu/~sw/nasweth.html> (4/19/97).
- ▶ Weston, K. (1992.). *Families we choose*. New York: Columbia University Press.

